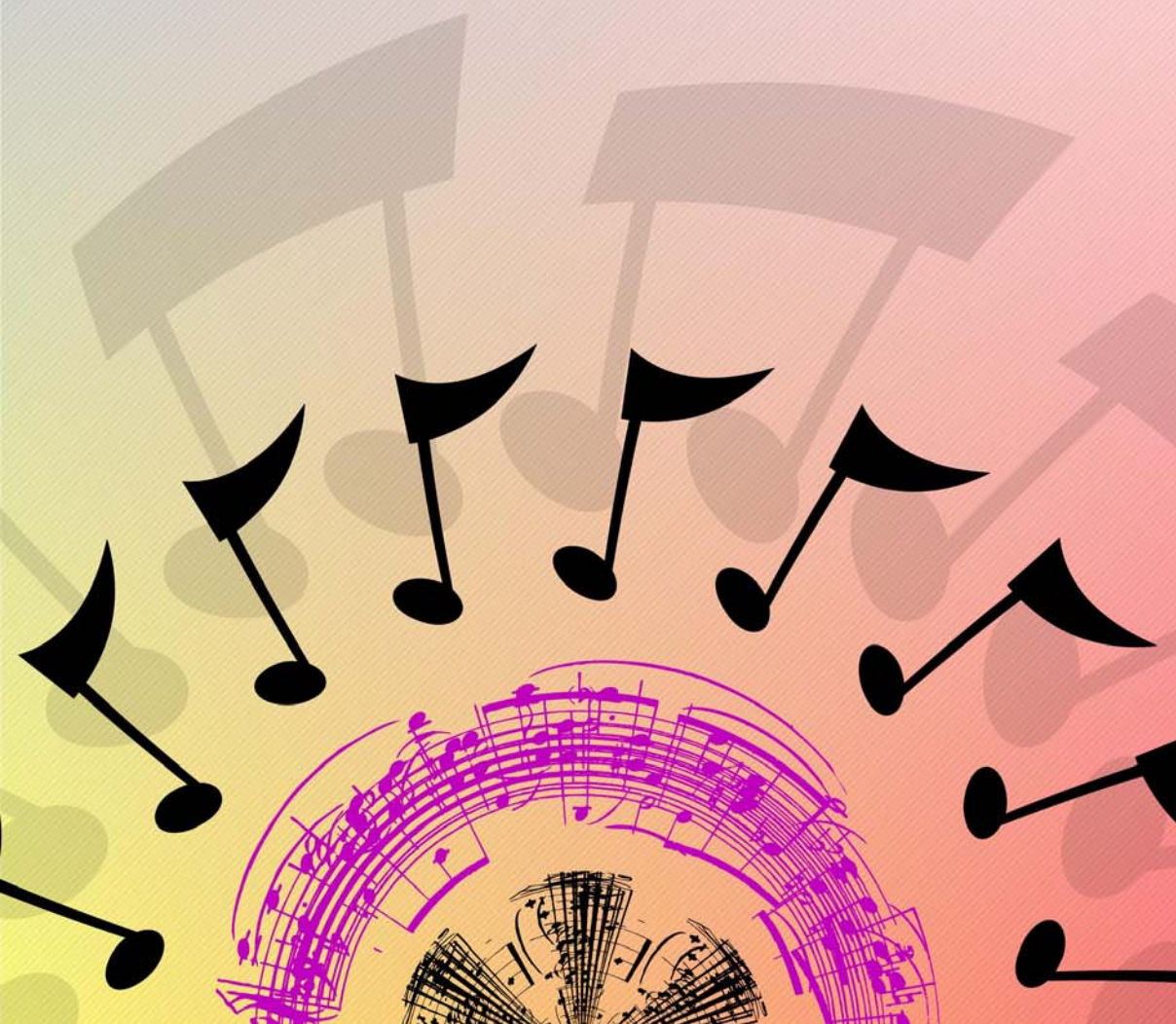

Vladimir Gajšek

Wagneriana

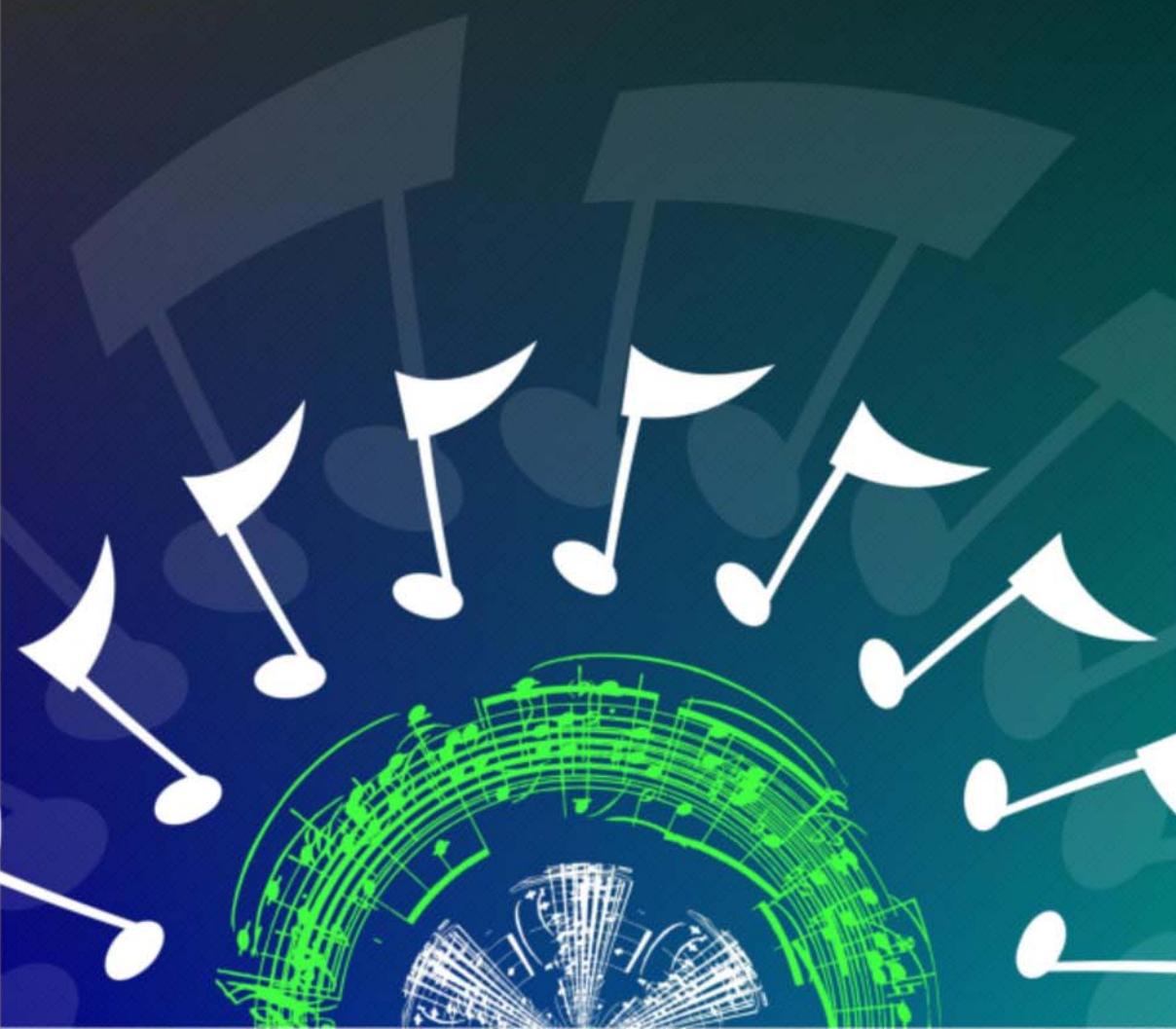
Madison Pjick

© **Vladimir Gajšek, 2010, vse pravice pridržane**

© **Intelyway, 2010, vse pravice pridržane**

Vladimir Gajšek

— Wagneriana —

KAZALO

WAGNERIANA.....	7
RICHARD WAGNER, NEMŠKI OPERNI SKLADATELJ	12
K WAGNERJU.....	14
MED WAGNERJEM IN MAHLERJEM.....	17
P/R/OTEZNO IZ KLASIKE	20
ZUKUNFTSZAPPERPOLKA SLAVOJA ŽIŽKA V KINODVORU	22
MED MODROSTJO IN NOROSTJO DO – GLASBE ALI MOLKA?.....	25
POPULIZEM IN SLOVENSKA GLASBENA IDEOLOGIZIRANA ZAVEST	27
WAGNERJANSTVO TU IN TAM	28
Z WAGNERJEM TAKO ALI DRUGAČE	30
FAN RICHIE WAGNER?! BODIMO RESNI!	32
ONSTRAN NIČEJANSTVA Z RICHARDOM WAGNERJEM	35
IZJAVA K RICHARDU WAGNERJU – NA KRATKO:	39
RICHARD WAGNER – ZDAJ IN TUKAJ	40
WAGNERIZEM?	41
V BAYREUTHU?.....	42
VSESTRANSKI RICHARD W.....	43
POGOVOR Z MANICO ŠPENDAL: ALI RES LJUBITE RICHARDA WAGNERJA	45
OPOMBE:	47
BIBLIOGRAFIJA & DISKOGRAFIJA RICHARD WAGNER.....	48

Wagneriana

*Posvečeno
italijanskemu skladatelju Federicu Gozzelinu,
skladatelju Vidu Gajšku,
slovenskemu skladatelju v Nemčiji, ki se imenuje »Jezus« - Janezu Jezovšku,
muzikologinji dr. Manici Špendal,
rajnckemu prijatelju dr. Franciju Friškovcu in
vsem – slovenskim – wagnerjancem...*

Kot izraža sodobno glasbeno gledališče svojo motivno in emotivno naravnost na sceni in dramtizirano, se usmerja v operno umetnost na ravni popularne visoke javnosti ali v poklicanost, ki jo je izrazil že prav genij Richarda Wagnerja. V primeru klasične glasbe lahko zaslutimo šele v romantiki povsod tisto evropsko »modernost«, katere vpliv sega s spremembami tudi v naš čas. Ne gre za glasbenogledališke simulakre kot za prenovu glasbenega okusa, ampak za določne predikacije dojetja v sluhu, ki se je dogodil manj v opoziciji s klasično glasbo, saj tudi gledališko glasbene – wagnerjanske – manifestativnosti ne gre razumeti kot zapoznelo ali prekmalušnje ali le začasno novotarijo v smislu izključitve oziroma izstopa iz evropske glasbene »tradicije« na način zgolj novega duhovnega evropskega gibanja v umetnostih. V premisleku o Richardu Wagnerju, njegovi sprva pariški uspelosti, o nemštvu in nemški glasbenosti, sploh o obdobju »wagnerjanstva«, ničejanstva itd., je treba ugotoviti vseprej sorazmerje med Wagnerjevo ustvarjalno osebnostjo do glasbene svetovne osredinjenosti in do kakovostnih umetnostnih vrednotenj v samem opernem uprizarjanju ali v glasbeno-duhovni poziciji. Če bi govorili o romantični šoli v določni umetniški šoli novega oblikovanja glasbenega in vsega drugega umetniškega okusa, bi naleteli na čudno uporništvu, s katero so se glasbeniki, z Richardom Wagnerjem vred, otresli vazezdrte uniformiranosti in vsakokratno improviziranih gledaliških manir, namreč v posluhu za glasbeni novi čas in samo glasbo, posebej glede na opero kot glasbeno-dramsko gledališkost. Prav tukaj je namreč vsa glasba Richarda Wagnerja so/dobna kot po modusu vivendi tudi moderna.

V življenju glasbene dramatike se odkriva wagnerjanstvo kot posebna okoliščina v razvoju evropske operne ali resne glasbe. Ali je bila glasba Richarda Wagnerja kakorkoli »revolucionarna«, če je glasbenik verjel v revolucionarnost kot narodno prebujo - nemštva - v 19. stoletju, vendar tako in samo tako, da je ustrezalo prepričanje mnogoterim svetovljansko svetovnim kriterijem mednarodnosti, a na nacionalni ideologiji, skozi katero se pretakajo prav v tistem času mnogoteri predsodki? Svoboda in glasba Richarda Wagnerja se predstavljata v nemškem duhu filozofije, ki je bila v 19. stoletju ljudska. Rasna aristokracija, kakor so si jo umišljali premožni oblastniki v 19. stoletju in tudi po 1. svetovni vojni, je bila običajni predsodek velesil proti drugim narodnostim ali narodom, posebej proti ciganskim plemenom, proti - dunajskim, avstrijskim, nemškim, poljskim, ruskim... - Judom, proti slovanskim kakor kulturno češ »manjvrednim« narodom itd. V spremembah po/sluha elektronske nove zgodovinske dobe – e-dobe se kaže tudi spremenjeni okus v glasbeno dojemljivem kot perceptivnem smislu, ki ni več podrejen ne jugoslovanizaciji ali balkanoidnosti, še manj nekdanj uspešni sovjetizaciji revolucijskih marševskih »na/pevov«, torej je mogoče izbirati različne glasbene zvrsti, celo še v resni glasbi. Opera kot institucija je postala svojevrstna vele/narodna uveljavitev tudi politične volje, pa ne le v primeru wagnerjanstva, ampak tudi z Giuseppom Verdijem, čigar akrostih se je v priimku zgrafitno na zidju npr. glasil: **Victor Emmanuele Re D Italia...** Za Richarda Wagnerja ne bi mogli reči, da bi mu kdo sestavil tak nemško zavedni akrostih, čeprav se je imel za revolucionarja in je delil usodo razvihrane socialne mimobežnosti. Če zdaj poskušamo uveljaviti estetski okus glasbene dobe izza časa Richarda Wagnerja in evropske glasbene kakor zgodnje romantike, se srečamo ne le z ničejanskimi ali shopenhaeurjanskimi, celo s heglovskimi pojmi umetništva, ampak tudi s pretanjeno prebeglostjo, ki prečka od pojma krščanskega pojma odrešenja oziroma odrešitve v vzvišeno ali mitsko posvetno oziroma celo v pogansko povzdignjeno »odrešitev«: a slednja ni apolinična, ampak ničejansko prej ne/raz/sodno dionizična, ko se je zdelo, da je prav nemška glasba v Evropi tako rekoč najbolj čista kot slušno poduhovljena in s tem pripravljena na odrešitev celotnega kompleksa življenjske drame v lepoti in dostojanstvu vsega bivajočega v geniju samega glasbenega gledališča: » - Sama po sebi ni izključena možnost, da so kje v Evropi še *ostanki* močnejših rodov, tipično času bolj neprimernih ljudi; od ondi bi bilo še mogoče pričakovati *zapoznelo* lepoto in popolnost tudi za glasbo. Kar bi v najboljšem primeru še lahko doživeli, so izjeme. *Pravila*, da je poguba na konju, da je poguba fatalistična, glasbe ne reši noben bog.- « (F. Nietzsche, Primer Wagner,

Drugi pripis, ibid. 147. str.). Odrešitev prihaja torej le tam, kjer grozi poguba – ni pa je drame brez grožnje pogube, ko se dramatičnost samih dramskih dejanj zapleta prav z omenjeno grožnjo, seveda tudi v glasbenem in Wagnerjevem gledališču, da napoči čas očiščenja ali katarze. Če gre primeroma v operi *Večni mornar* za smrtno odrešitev v samožrtvovanju, se med Holandcem in Sento razvije posebna odrešitvena poza...; v operi *Lohengrin* se uvrsti odrešitev v svoji odzankanosti kot zamujenost, a še sredi gorja; v operi *Tannhäuser* se zgodi odrešitev, ko umre Elizabeta in naredi čudež – kot angel, da je odrešen Heinrich in Wolfram von Eschenbach; v operi *Tristan in Izolda* pa umre Izolda za svojim ljubim, a v kromatični glasbi se po tej smrtni ljubezni ali ljubezenski smrti razblinijo odnosi v H-duru...; opera *Parsifal* se stopnjuje kakor v neodrešljivo skrivnost, toda glasovi neba zapoje: »Najvišjega blagra čudež: odrešitev odrešitelju!« itd. Wagnerjanska navezava v glasbenem gledališču operno pove, da se znajde razlaga takih odrešitev tudi v ničejanstvu, celo v Nietzschejevem Antikristu...

Libretist in skladatelj Richard Wagner je nedvomno zanimiva umetniška osebnost, ki je polna visokih nasprotij in življenjskih padcev, obenem pa dokaz, do kod lahko seže ustvarjalna volja. V Könemanovem leksikonu *Opera – Composers – Works – Performers* (Op. 1) je primeroma opredeljena ne le operna vloga Richarda Wagnerja v celovitosti genijeve glasbenosti po življenjskih obdobjih nastopih, od mladega Richarda Wagnerja in njegovega odnosa do gledališča preko iskanja lastne umetniške istovetnosti ali razvoja mladega glasbenega dramatika vse do izvorov navdihujočih zgledov in z dosledno ilustrativno bogato navedenimi operami, torej po opernih izvedbah posebej, tako v navezavi s tastom Lisztom ali vse do najmodernejših opernih izvedb oziroma insceniranih uprizoritev, tudi s predstavitev glavnih opernih pevk in pevcev, tudi dirigentov in opernih režiserjev (npr. za Prstan: Gótz Friedrich, Luca Ronconi, Peter Stein, Peter Hall, Ruth Berghaus, Otto Schenk, Nikolas Lehnhof, Harry Kupfer) ter ilustrativnih veličastnih postavitev (ibid. Köneman, *Opera – Composers – Works – Performers*, geslo: **Wagner**, 754 – 833 str.). Med opero in dramo se kaže wagnerjanstvo tudi v luči filozofskih doumetij, kaj da je sploh umetniško delo v smislu svetovij, ki so odvisna od ustvarjalne totalne volje in uprizoritvenih možnosti. Prav slednje je pokazalo na večplastnost dramskoglasbene ustvarjalnosti Richarda Wagnerja, torej na osebno zavzetost za evropsko dramsko veličino, po katerih se tudi izseljenstvo vesoljnega duha sicer ponemči, a le v duhu klasicizma in modernizma v enem, torej v spoju med prijateljstvom z nemštvom in grštvom kot v tragičnosti, obenem pa v navezavi na pangermanstvo in duha 19. stoletja.

Ali je evropska - zgodnja - romantika v glasbeni umetnosti (segajoča od Franza Schuberta in Roberta Schumanna in nadalje z ustvarjalci in po/ustvarjalci, kot so Frédéric Chopin, Felix Mendelssohn Bartholdy, Hector Berlioz, Franz Liszt, Giuseppe Verdi, Anton Bruckner, Johannes Brahms, Peter Iljič Čajkovski, Antonín (Leopold) Dvořák ali Modest Musorgski – vse h glasbenim dramam z opernim lajtmotivom Richarda Wagnerja) predhodnica moderne glasbe, bi bilo potrebno posebej raziskati in utrditi prepričanje, da opera nedvomno ne izumre niti v postmoderini dobi. Ljudje se razburjajo zastran razmerja med Richardom Wagnerjem in G. Verdijem, čeprav sta oba glasbena giganta ali mikrogenija na področju glasbenega gledališča oziroma opere – nemška usmeritev se nagiba k lajtmotivnemu avtorju, drugi se navdušujejo nad nadvse uspešnim Verdijem: toda mar ne žive oboji v isti iluziji, medtem ko postmoderno dobo preplavlja populistična glasbenost v tisočernih smereh in odsluhih? Duhovno življenje, ki bi se naj navezovalo dandanes na glasbeno ustvarjalnost, se navezuje na arhitekturo: na zgradbe opernih hiš, kjer tekmujejo arhitekti (in urbanisti) tako rekoč med seboj: V kulturne stavbe, kamor spadajo umetnostne galerije in muzeji, večnamenski kulturni in kongresni centri in ustanove fundacij, tudi šole in univerze, knjižnice, kulturni inštituti, verske stavbe, avditoriji in kinematografi, naposled mestno vsakršno spomeništvu in »land-art«...

Dramatika v glasbi se je začela že sicer z deli Gioacchina Rossinija, Gaetana Donizettija ali Vinzenca Bellinija v italijanski operi ali v Verdijevem opusu, medtem je Richard Wagner vpeljal »celostno umetnino« / Gesamtkunstwerk, čeprav ne po baročni podobi. Celostna umetnina vpeljuje z wagnerjanstvom in osebno z avtorjem tudi druga področja, ki so vključena v glasbeno gledališče. Kakšno naj bi bilo primeroma razmerje med glasbenogledališko sceno Bayreutha in Ljubljane? Kakšni vzorci 19. stoletja so tukaj odmrli? Nedvomno se lahko ozremo po knjižici Holgerja Noltzeja *Wagner na kratko*, s propagandistoma wagnerjanstva, tokrat prevajalca Marjana Dolgana in pevca Petra Bedjaniča, bivšega predsednika ljubljanskega Društva Richarda Wagnerja, ki je prispeval v omenjeno knjižico: *Dodatek: Wagner in Slovenci* (Op. 2.); med drugim Bedjanič končno meni, da je menda osnutke za predigro k 1. dejanju opere *Mojstri pevci nürnbergski* zapisal Richard Wagner leta 1861, ko da je potoval iz Benetk na Dunaj po slovenskem ozemlju – vprašanje pa je, ali se kakorkoli ve ali vsaj sluti, da bi bili mogoče »Slovenci z mojstrom še nekoliko bolj povezani«? (Holger Noltze, *Wagner na kratko*, 125. str.). In kaj neki se dogaja v postmoderini sicer s stavbnim klasicizmom, ko gre za ljubljansko opero? - Adaptacija in dozidava SNG Opera in balet Ljubljana z arhitektoma Jurijem Kobetom in

Marjanom Zupancem se projektno vključuje v gradbeni otok Cankarjeva / Tomšičeva v Ljubljani, ko se stavba nekdanjega Deželnega gledališča deli na tri sklope: novi prizidek, ki stoji na mestu Piccolijeve vile, obnova odra in obstoječega avditorija; stara stavba je dopolnjena z dozidavo proti zahodu, tu se namreč čez osrednje etaže vseh nadstropij razprostirajo vadbene dvorane - baletna, orkestrska, zborovska -, ob strani so garderobe, delavnice za maskerje, frizerje in lasuljarje ter pisarne uprave, sam odrski prostor je razširjen, poglobljen in povišan, prostor za občinstvo pa, ki je bil prej na hodnikih, kjer je kdaj zaudarjalo po scalini, je zdaj premeščen pod parter. Veselje nad opernim odrskim uprizarjanjem torej zadeva veličino celostnih postavitvev – kjer bo mogoče uprizarjati nedvomno še celo Wagnerja?! In to v Ljubljani, ki s tem ne bo več samo še kakor »dolga vas«...

Ko gre za sprejetje glasbenih umetnikov, se vprašujemo, kako je z njihovo življenjsko in poživljenjsko slavo. Nedvomno je bilo življenje Richarda Wagnerja romantično silovito razburljivo, vsakokrat enkratno po fazah ustvarjalne glasbenosti, sicer pa učinkovito. Nekateri zaljubljeni v wagneriano, torej v operno dramatiko bayreuthskega tipa, so dobesedno gluhi za karkoli drugega, čeprav bi se ukvarjali tudi s čim drugim, razen z resno glasbo.

Že predigra k operi *Rensko zlato* – kot začetek v Es-duru naj predstavlja slušno podobo v začetku sveta kot igra kontrabasov v štirih taktih, kot da gre za svojevrstno kozmogonijo nemškega ustvarjalnega duha, ko se v petem taktu slednjim pridruži še fagot s tonom b, torej gre za nekakšen uverturni kozmični pianissimo... Torej se wagnerjanska ljubezen do opere začenja že tukaj, kot nekakšen preludij igre vesolja...

Richard Wagner, nemški operni skladatelj

Richard Wagner velja za eno najbolj znanih in obenem najbolj kontroverznih imen iz sveta glasbe. Njegov težaven značaj, glasbena usmerjenost in politično prepričanje so bolj kot pri katerem koli drugem skladatelju izzvali številne razprave, študije ter razlage njegovih glasbenih del. Glavne Wagnerjeve lastnosti so bile namreč egoizem, prevzetnost, ki se je je navzel zaradi uspeha in spoštovanja s strani občinstva, in nebrzdana strast na številnih področjih vsakdanjega življenja: pri posvečanju glasbi in literaturi ter v ljubezni. Predstavitev glasbenika Richarda Wagnerja predstavlja izkaz svetovnega in evropskega glasbenogledališkega uspeha, posebno dialektiko v simbiozi med glasbo in dram(atik)o, saj se je romantična genialnost potrdila v sprejetju Bayreutha in sploh v drugih uprizoritvah Wagnerjevih oper. Ta glasba vzburja kot dobra predstava, ki si jo je v vsaki Wagnerjevi operi mogoče ogledati, potem pa poslušno opero tudi vsakokrat pre/diskutirati...

Po drugi strani je skladatelj izkazoval veliko ljubezni do svoje družine in spoštoval prijatelje. Wagner je bil vznesena osebnost, polna dihotomij in drugih, življenjskih protislovij, da se je v slavi sprevačal iz ene skrajnosti kdaj tudi v drugo, in to celo na osebni ravni. A Wagnerjeva sama glasbena zapuščina je po eni plati veličastna, po drugi konjunktorna, tako da mu je pripisana genijalnost bila tudi dejansko vrojena.

In spet je Richard Wagner deloval tudi kot literat, zlasti kot libretist svojih lastnih oper, kakor da išče pravi dih in navdih za operno sceno v pevski besedi: Richard Wagner se je štel, ob drugih nemških po/ustvarjalcih, tudi za odličnega pesnika in dobrega misleca, tako da je posvečal čas pogovorom filozofskih aluzij in iluzij, obenem je še pisal svoja dolga operna libreta, to pa ga je spet usmerilo k ustvarjanju obsežnih glasbenih del.

Slednja sicer rešujejo skladateljeve simfonične zamisli, a z glasovnega stališča gre za skladbe, ki jih poslušalec težko spremlja. Zdi se, kot da Wagner ne more brzdati svojega zagona, ko spregovorijo liki iz njegovih oper.

O tem pričajo Wotanov bohoten slog izražanja, neskončno dolgo Tristanovo umiranje, Tannhauserjeva dolgovezna razmišljanja o dobrem in slabem ter patriotski slavonspev

Hansu Sachs ob zaključku opere *Mojstri pevci*. Omenjeni deli skladb so za poslušalce znosni zgolj zaradi dobre simfonične zasnove in bogate orkestralne spremljave. Kljub temu so ljubitelji glasbe nad Wagnerjevimi deli večinoma navdušeni. V osrčju te wagnerjanske zmešnjave, ki razkriva skladateljevo kontroverzno plat osebnosti, je namreč čutiti sledi človekoljubja.

Za Wagnerja je ljubezen strast, ki se ji ni mogoče upreti, medtem ko se tudi zlo v njegovih delih udejanja z osupljivo močjo. Združitev telesnega in moralnega poguma njegovih likov na koncu ustvari Siegfrida, fantastično nebeško bitje, s kakršnim se hoče poistovetiti tudi sam avtor in čigav prve zametke prepoznamo že v Woltanu. Poslušalci ob tem pozabijo na skladateljeve pomanjkljivosti in spoznajo veličino umetnika, čeprav ta izvira iz neuresničenih sanj povsem običajnega človeka. Za Wagnerjevo glasbo je morda res najbolje, da jo le poslušamo in ne beremo dolgih besedil iz njegovih oper. Le tako bomo lahko dobre lastnosti oseb, ki jih je oživil v svojih delih, videli tudi v avtorjevi osebnosti in jih nemara našli tudi v nas samih.

K Wagnerju

Če je še mladostni filozof življenja in nihilizma Friedrich Nietzsche eksistencialno premišljal, da bi se naj tragedija porodila iz grškovzgojnega pomena muzikoterapije ali glasbe, je lahko izražal, tudi sam nekako skladatelj, določne pomisleke o glasbenosti glasov v trasosu, da se je predal tragični vzvišenosti Evrope in Nemčije same ali da bi dognal v pogovorih z maestrom Wagnerjem, kakšne so razlike ne le med Wagnerjem in Beethovenom, ampak verjetno tudi med metafiziko nihanj duše (vita contemplativa) ter dejavnim življenjem (vita activa)...; takšna metapsihološka interpretativnost je utegnila pomeniti zgolj zdrs od ustvarjalca v uporabnika ali poslušalca, saj se je sam Friedrich Nietzsche odločil za ločitev filozofskega razmerja do glasbe v tistih premišljanjih in premislekih, ki jih je tudi zasnoval bolj zase kakor za druge, s čimer je ostal kot poslušalec Wagnerjeve glasbe zasebno in osebno sam, od sebe h glasbi, od sebnosti k Drugemu, od dionizičnega do apoliničnega, od čudežnosti do volje, od zavrnitve do potrditve visoke glasbenoustvarjalne kakovosti. Friedrich Nietzsche je ob Wagnerju menil, da je sleherno poslušanje glasbe, posebej še kakovostne glasbe in opere, pravzaprav na/gonsko, sanjsko vzneseno in vzneseno sanjsko, kakor da bi se mu sanjalo, da posluša maestra, ki je buden, nikar pa nekakšen zase genijalen sanjač. Zato se je Friedrichu Nietzscheju nedvomno tudi samo in le dozdevalo, da živi v prisluih nekih drugih, uglasbenih svetov, za katere pa je - nemško tipično - značilna nekakšna »pred/slutnja«. Intervencija z Richardom Wagnerjem v zgodovini »sodobne« glasbe že predstavlja dramatično dogajalni lajtmotiv, katerega kronološko nastopanje je bilo neposredno drugačno od vsake nove izvedbe glasbe in glasbenih dram Richarda Wagnerja.

Stéphane Mallarmé je zapisal v čast božanskemu Richardu Wagnerju kot zagrobno posvetilni sonet, cikel *Hvalnice iz grobnice*:

Hommage á Richard Wagner

Le silence déjà funèbre d'une moire
Dispose plus qu'un pli seul sur le mobilier
Que doit un tassement du principal pilier
Précipiter avec le manque de mémoire.

Notre si vieil ébat triomphal du grimoire,
Hiéroglyphes dont s'exalte le millier
À propager de l'aile un frisson familial!
Enfouissez-le-moi plutôt dans une armoire.

Du souriant fracas originel hai
Entre elles de clartés maîtresses a jailli
Jusque vers un parvis né pour leur simulacre,

Trompettes tout haut d'or pâmé sur les vélins
Le dieu Richard Wagner irradiant un sacre
Mal tu par l'encre même en sanglots sibyllins.

1885

Hommage Richardu Wagnerju (Op 3)

Na pisani tkanini smrtna že tišina
Razvršča vrh pohištva mnoge gube,
Ki jih oporni stèber, ves ugreznjen do izgube
Zavrže skupaj z brisanjem spomina.

Naš zmagovit polet z besednim čarom,
Hieroglifi, kjer se tisoč črk napóti
Navdušeno razširjat znan trepet peroti!
Zakopljite mi to globoko v omaro.

Iz smeha osovraženih izvirnih zvokov
Med vladarice jas že silovito lije,
Vse do preddverja, prav rojenega za čarovnije,

Trobenta glasnega zlata, medlečega sred pergamenta,
Ko božji Richard Wagner od svetosti sije,
Slabó prikrite s tinto v solzáh prerokov.

Vse življenje in delo zakritih romantičnih mednarodnih in nemško-francoskih pobud je bilo wagnerjansko v svojih motiviranih pomenih– z uglasbitvijo drame po notranje navdihnjenem programu, v čemer je tudi skladateljeva veličina. Glasba in glasbeno dramsko gledališče je bilo Wagnerjev lajtmotiv. Lajtmotiv slovarsko razlagajo tudi kot »pomenski motiv« npr.takole: »*pomenski motiv*: z besedami, osebami, predmeti ali idejami programske povezane glasba, ki v operah (tudi simfonijah) napoveduje dogajanje.« (Ivan Vrbancič: Glasbeni slovarček, recenzent: Tomaž Faganel, urednica: Marjetka Pušenjak, notni zapisovalec: Blaž Rojko, direktor: Milan Matos, MK, Ljubljana, 2004, 123 str.; ibid.

geslo = pomenski motiv, 83.str.). Jezik glasbe je slišen šele v interpretaciji glasbenikov. Znak godbene duhovnosti je vselej nihajoči znak časa, ki se osvobaja v medsebojni bližini med poslušanjem in poslušanim, med petjem, zvočnostjo in po/sluhom, ko sega tudi – wagnerjanska – opera čez le svetovne, take ali drugačne nazore, da bi bila, čeprav mitsko – prepoznana v duši človečna usodnost, do katere je prišlo v razmerju med tragosom in etosom, med zaupanjem in viteštvom, med čistostjo in (samo)žrtvovanjem, med moralno zavezo posameznika, skupine, družbe in kozmičnimi pojavi občosti... - v tem se skriva glasbena zgodba Wagnerjevih opernih odrskih čarovnij.

Mitološki čar – wagnerjevske glasbe v celoti – je kakor palimpsest pozabljenih rodovnih virov, ki so pomenili pristno svetost biti.

Med Wagnerjem in Mahlerjem

Nekdo je v knjigi Friedricha Nietzscheja *Rojstvo tragedije iz duha glasbe / Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik* občrtal nekatere odlomke ob strani s svinčnikom, nekatere pa je podčrtal, čeprav je vprašljivo, kaj si je mislil na primer o »razvratnih Sakejcih«, kaj šele o Arthurju Schopenhauerju idr. In pri tem naj bi bil človek menda tudi sam že objektiviran umotvor, ne pa več le nekakšen subjekt-umetnik?

Wagnerjanstvo se širi potemtakem ideološko čez glasbo v družbeno giblјivost socialno-nemških pobud, ki naj bi presegle razumetje estetike in muzikologije hkrati.

Kdor je barvni, 115 minut trajajoči barvni film Kena Russella z naslovom *Mahler* (Velika Britanija, angleški, leta 1974; - scenarij: Ken Russell, - produkcija: Roy Baird, Sanford Lieberman, David Puttnam, - glasba: Gustav Mahler, Richard Wagner, kamera: Dick Bush, rez: Michael Bradsell; vloge - Robert Powell: Gustav Mahler, Georgina Hale: njegova žena Alma Mahler, Lee Montague: vzkiplјivo preudarni oče, trgovec z vinom Bernhard Mahler, Miriam Karlin: teta Rosa, Rosalie Crutchley: Marie Mahler, Gary Rich: dečko Gustav, Richard Morant: Max, Angela Down: Justine Mahler, Antonia Ellis: Cosima Wagner, Ronald Pickup: Nick, Peter Eyre: Otto Mahler, Dana Gillespie: Anna von Mildenburg, George Coulouris: Doktor Roth, David Collings: Hugo Wolf, Arnold Yarrow: Gustlov stari oče, David Trevena: Doctor Richter, Elaine Delmar: Princesa, Benny Lee: stric Arnold, Andrew Faulds: zdravnik v vlaku, Otto Diamant: Profesor Sladky, Michael Southgate: Alois Mahler, Kenneth Colley: Krenek, Sarah McClellan: Putzi, Claire McClellan: Glucki, Oliver Reed: Schaffner, Alex Russell) obravnaval kot filmsko napeti biografski kič, kot določno nekakšno persiflažo na katolicizem v letih pred 1. svetovno vojno, kot groteskno pozicijo vagnerjanstva in nacističnega kultmonumentalizma z zmagovitimi, pangermanskimi junaki in junakinjami, je tudi povedal nekaj o kontekstualnosti, nanašajoči se na antisemitizem posebej, na predpostavko, da je film izrazil dvojnost ali celo trojnost doživetij estetike: - biografsko Mahlerjevo stvarnost v okviru stare Avstrije, ko se je dal krstiti, - skladateljev svinjski sen o Cosimi Wagner kot o nekakšni walkirski babnici pangermanstva, naposled pa tudi simbolično ekspresivni nastop Smrti v vlaku, pojavljajoče se ob ženinem ljubimcu Maxu. Ni naključje, da je

režiser Ken Russel vpletel v Mahlerjevo »biografsko« glasbo tudi prav muzikalično zapolnjujoče vrzeli z glasbenimi odlomki dramsko napetega, celo bombastičnega Richarda Wagnerja. V filmu srečamo Mahlerjevo grozo pred glasbenostjo Richarda Wagnerja tako, da se mu prikaže v grozavo halucinantnih in simboliziranih sanjah kot Judu walkirska Cosima Wagner s kuhano svinjsko glavo ali s pečenim prascem (na srbski način?) nad brezni pangermanske Walhalle...; zgodba sicer filmsko pripoveduje o vlakovni Mahlerjevi vožnji z ženo Almo na rodni Dunaj, kjer so postaje glasbenikovega življenja posejane ne le z avtodestruktivno kakor mazohistično genijalnostjo, ampak tudi s tekmovalnostjo in uspehi: najprej kot deček, ki naj bi postal klavirski virtuoz, v židovski dunajski družini Gustlček spozna, koliko pravzaprav zaslužijo sosede, tudi judovsko uspešni glasbeniki, na primer v NY...; potem se v nekaj minutah katoliško avstroogrsko državne konstituiranosti krsti, da lahko prevzame dirigentsko mesto v Dunajski dvorni operi; in tukaj se pokaže slovenjegraški Judek, nesrečni slovensko-avstrijski skladatelj Hugo Wolf (Vouk, 13. marec 1860, - Slovenj Gradec/Windischgrätz - 22. februar 1903, Dunaj), ki je končal v blaznici kot endemični sifilitik, ker je ostal zvest prav judovstvu ali »slovenstvu« in se ni uklonil državni glasbeni, katolicizirani politiki in cenzuri; pretresljive so scene, ko pokaže skladatelj Mahler Davidovo zvezdo velikemu, sivemu in pustemu skalovju, vrhu katerega je s svastiko opremljena v nemški čeladi vermahta oblečena stroga kot sadistična Cosima in med njene noge položi Gustl Davidovo zvezdo, ko nekako sanjsko pripleza na vrh – sadistka se zaničljivo posmehne in dvigne dolgi bič, na zadnjici vidimo v hlače všito svastiko, pojavi se napis »ognjeni krst« kakor v cirkuško gorečem obroču, v katerega je vrisan križ – znamenje krščanstva, nakar babše maha z bičem, da najprej Judeka ujame za pete, potem mu z zamahom sname očala, nakar ubogi Gustl skače skozi ognjene obroč, nato mu izroči osorna sadistka macolo, da naj razbije, čeprav je skladatelj šibak, Davidovo zvezdo sredi gorečega cirkuškega dresurnega obroča, medtem se začne okrutnica v ozadju sprehajati s hajlanjem in v vojaško strumnem postrojnem koraku vrh gore mimo križa, in Gustl prekuje iz Davidove zvezde viteško bleščeči meč, ga nad ognjem kakor posvetitveno dvigne..., nakar vidimo prizor s priprošnjo Rešnjega Srca, Gustl se postavi ob veliki »krvavo« rdeči križ, sadistka pa jemlje iz maketne obrobe srca metalne nože in jih meče večje strumno kot metalka nožev na Gustla pred krvavo rdečim križem, in nože meče tako večje, da prihefta z njimi Gustlovo obleko, da končno skladatelj odide s križa v dolgih – avstroogrskih? – gatah po letvenih stopnicah na kamnita tla, vzame svitli meč, žensče pa mu vrže obleko oprode, da se ji z mečem in v oprodo preoblečen zapriseže, -

nakar sledi scena uničenja zmaja starih bogov, iz oddaljene skaline bruhajo švigajoči plameni, mevžasti skladatelj se ognja ustraši, a junakinja zahajla in skremženo prestrašenemu skladatelju izroči meč, ga kakor opogumlja, da končno harlekinsko odide v jamo ogenj bruhajočega zmaja – in se pojavi s svinjsko glavo s prasketajočo iskro v rilcu..., nakar to svinjsko glavo Cosima pred križem-mečem kakor posveti, češ, »čisti košer« (in košer = hrana je po judovski veri čista hrana, ko so dovoljene le rastline in sadje, pri mesu pa so določene omejitve, ko je znano, da Judje lahko jedo le meso kopitarjev - razen kamele in svinje, tudi le ribe s plavuti in luskami, med pticami pa le kokošje, purana in gos, obenem pa se ne sme zaužiti mesa in mleka hkrati), prašičja glava je na pladnju, Cosima jo blagoslovi tako, da jo v velikem zamahu pokriža, nakar začne Gust, z mečem v roki, žreti najprej rilec, v tej požrtiji smehljaje se gurmansko uživa, končno še vzame krigl mleka in na svinjino pije, in tudi soldaška čeladarka se opogumljajoče zadostitveno nasmiha..., končno še Gustl gre v gorah na rdečo veliko gugalnico, na katero skoči z druge strani čeladarka soldatinja, da skladatelja kot oprodo v trikratnem saltu odnese na letev križa-meča, od koder se ji zdaj ojunačeni kakor pangermanski »katolik« pokloni, in zdaj v sceni zvočnega filma oproda skladatelj dirigira kakor z mečem, ona pa hajla in strumno hajla, vse dokler se ne znajde na drugi latvi križa, z Gustlom sedé, da se poljubčkata – in z neba dežujejo zlatniki...: scena »verske« spreobrnitve je povsem persiflažna ob Wagnerjevi glasbi... Filmski prizori, ki so vplivali nedvomno na religijsko-zgodovinsko recepcijo doživljajskega »metabolizma«, so se pri Kenu Russelu spremenili v celotno obsodbo wagnerjanskega »nacizma« s »katolištvom« vred. Kdor se je poskusil osrediniti na takšno kvaziwagnerjansko pozicijo – v soočenju s skladateljem Gustlom Mahlerjem -, se je znašel ne le v koncertni ali operni gesti odklonov, ampak tudi v doživljajski sferi Wagnerjeve glasbe.

P/r/otezno iz klasike

Ko me je slikal Ludvig Pandur v Mariboru, je vrtel iz Wagnerjevih oper gramofonske plošče, in to v času, ko je komaj kdo sploh kaj govoril o Richardu Wagnerju. Sicer sem o tem že bil zapisal takole:

- Ogledno obstaja celo več, kot ugotavlja kustosinja Judita Krivec Dragan, nadalje kataložno: »*Pandurju, po opusu sodeč, ni blizu le nemška romantika v svojem spoštljivem odnosu do narave, do svetlob in senc, ki zmorejo predstaviti realni prostor v čarni svet, zmeraj viden onkraj naše fizične stvarnosti, marveč je očitno tudi velik občudovalec Richarda Wagnerja in starodavnih mitov, ki jih je ta veliki skladatelj ponovno oživil v svojih monumentalnih glasbenih delih. Njihove usode tako vpleta v fragmente sodobnega sveta in hote ali ne povezuje s svojimi lastnimi občutenji in videnji, z zavestjo o svetu, ki ostaja tak, kakršnega si ima umetnik kljub vsemu še zmeraj pravico prilastiti v svoji imaginaciji.*« (ibid.). Med špansko slikarsko barvito maniro in nemško romantiko lahko obstaja globlja zveza le v primeru, da obstaja globlja zveza med likovno umetnostjo in glasbo, vendar ne kot sinestezija. Globlja povezanost med Richardom Wagnerjem in Ludvikom Pandurjem ne more biti ideološka, torej socialistično nemška ali »avantgardna« v smislu »sproletariziranosti« nacionalno partijno, marveč gre za priljubljenost Wagnerjeve glasbe v mariborskem intelektualnem in umetniškem okolju. Tukaj namreč ni rojstva tragedije iz duha glasbe, marveč duh Wagnerjeve glasbe spremlja Pandurjevo slikanje v ateljeju – kot duhovna sprostitev in čustvena prevzetost. Pandur tudi kot wagnerjanec ne more biti slovenski zagovornik pangermanske mitologije, saj bi sicer izražal svojevrstni »prastrah« v kulturnosti ne le mariborskega kulturnega življenja, ampak tudi vsega slovensko bivajočega. Tukaj je mogoče najti vzporednico med slikarstvom Wilhelma Heiligerja, Nietzschejevega prevajalca v slovenščino - *Rojstvo tragedije iz duha glasbe* – in Ludvikom Pandurjem, vendar le tako, da se ve, da Heiliger ustvarja v Nemčiji, Pandur pa v Sloveniji: oba slikata abstraktno ekspresivno, barvito polno, oba sta tudi lahko pod vplivom Wagnerjeve glasbe, vendar ju ločuje duhovni prostor, v katerem ustvarjata in silikata. Imaginativna moč likovne umetnosti se lahko navezuje na glasbo le posredno. Vpliv slikarske akademske svobode omogoča slikarju Pandurju samostojnost, ki se navezuje resda na fragmente sodobnega sveta, v katerega pa spada slikarsko tudi

Wilhelm Heiliger, posredno še slikarka in grafičarka Tinca Stegovec, namreč z zavestjo o svetu, kakor si ga lastijo umetniki v svoji imaginaciji. Pandurjevo wagnerjanstvo ni razvidno v njegovem slikarstvu, prav tako ne vpliv tragičnosti iz duha wagnerjevske glasbe v slikarstvu Wilhelma Heiligerja. Kajti preko tovrstnega razumevanja slikarstva bi prešli v pomen ničejanstva na Slovenskem, ki pripada filozofski novi misli, slednjo pa največ obravnava primeroma Ivan Urbančič, primeroma v Zaratustrovem izročilu... Richard Wagner in starodavni ali pangermanski miti so v Pandurjevem in sploh v slovenskem slikarstvu odsotni, celo skupina IRWIN ni mogla dojeti drugega, kot v sebi za/obrnjeno, zategadelj zavrnljivo tisto muziko, ki je iz wagnerjanstva priredila kvečjemu socialistične marše in temu ustrezne škornje ali uniforme. Monumentalnost Wagnerjevih glasbenih del je lahko za slovenske slikarje kvečjemu namenjena psihični sprostitvi in razčustvovanosti svobodnega duha, ki se je odrekel kakršnikoli "vzvišeni" monumentalni upodobitvi, torej tudi (post)modernemu (neo)klasicizmu posnemovalne sorte in nebuloznosti. Na koncu take posnemljivosti bi namreč obstajal kvečjemu skrajno angažirani lik v plakatni, v rdeče-črni tehniki (kar je dosledno uresničil tako imenovani nemčursko-jugoslovenarski Laibachkunst s škandalozno politično znanim štafetnim plakatom v jugoboljševizmu, ko je šlo za ponaredek iz časov partijsko določenega enoumja nacionalnosocialistične nemške proletarske partije) običajno na navadnem papirju papirnatih vreč, ne pa olje na platnu ali akril... Namen umetnosti potemtakem ni oživljanje mitov, ki ostajajo bolj reč folklorne zabave, torej avstrijskih dirndlov ali bavarskih irhastih pumparic, prenesenih v nekakšno nacional(istič)no zavest, marveč se odpira v čas, ki se je odrekel "usodi" oziroma "usojenosti" z zahtevo same umetniške žive raznolike dejavnosti. Kjer namen umetnosti služi na koncu koncev politični propagandi in agitaciji, tudi wagnerjansko, se spremeni zgolj v tendencioznost. Mimetična funkcija umetnosti ni tendenciozna, marveč kvečjemu estetska.

(Vladimir Gajšek: Potezno iz klasike, *Stvarnost barve in Pandurjeve ustvarjalne domišljije*)

A to ni proletkultni Laibach: LIFE IS LIFE - Laibach, Laibach - Wirtschaft ist tot [HQ], Laibach, - Geburt Einer Nation, Laibach - Rossiya , Laibach, Volk, - Laibach, - Rossiya... Kajti kje pa je slovenska prestolnica?

Zukunftszipperpolka Slavoj Žižka v Kinodvoru

Vprašanje, ali je bil kdaj Slavoj Žižek v Bayreuthu, je morda poslušal sploh kdaj katero od Wagnerjevih oper, bi terjalo odgovor šele na ekranu ali s posnetki na devadejkah... in nato na flatu... Kaj pa drugje – v teatru, v opernem gledališču, morda celo v Sloveniji, ki jo skupaj z jugoslovenarji in psovaškimi grozilnimi, a nagrajenimi objestneži (kresnik 2009) zaničuje? Res, en sam dolgčas v dolgem času opernih izvajanj, kakor v industriji glasbeno drage, zlasti nemške operne produkcije, a vse za slušnočutni užitek samega opernega gledališča in za lajtmotiv – kakor da morajo še zmerom afiniteto do opernega celostnoumetniškega dela Richarda Wagnerja v Evropi 21. stoletja skrivati? Je v wagnerjanstvu nemštvo in v nemštvu že zaobseženo idejno, torej tudi filozofsko wagnerjanstvo, z zametki nacizma in prikladno modnega antisemitizma vred? Ali je bil omenjen kje mogoče Arthur Schopenhauer?

O le kvečjemu domnevi, če ne tudi izraženem dejstvu, da je navezava Richarda Wagnerja na nacizem vsaj dvomna, sva se nekoč že pogovarjala z muzikologinjo Manico Špendal, ko sem dograjeval mišljenje ničejanstva povsem proti Adolfu Hitlerju, ki je bil seveda ne le družinski prijatelj Wagnerjevih, ampak tudi sam navdušena wagnerjanska baraba. Judovstvo v glasbi je bilo od nekdanj uspešno, odtod antisemitska znana zavist, zlasti v hitlerjanstvu in nacizmu; Cosima Wagner je pisala o Richardu Wagnerju dnevniško (18.12.1881), kako je ta za vic izrekel, naj bi vse Žide v predstavi Nathana sežgali... - sam skladatelj je bil poln sovražnosti do hebrejskega umetnostnega okusa, kar je prenašal še na antisemitizem v umetnostih sploh, ko je svojo nestrpno mržnjo do judovstva tipiziral. Za skladatelja judovskega rodu Felixa Mendelssohna-Bartholdyja je Richard Wagner – psevdonimno kot neki K. Freigedank / to je K. Svobodomislec?! / - menil, da se mu sicer zdi še nekako muzikalno nadarjen, a je štel, da je »brez vseh tistih odlik, ki bi lahko, pa čeprav samo enkrat, omogočile globoko ganjenost naših src in duš, kakršno pričakujemo od umetnosti.« Sovraštvo do židovstva v glasbi je bilo tipično ibermenševsko nemško, zato tudi v sovraštvu primeroma do Mayerbeerja, ki ga je v času pariškega bivanja Richard Wagner prosil za denarce... Podobni Wagnerjevi pamfleti zoper judovstvo so bili pozneje vpleteni v Hitlerjev program »končne rešitve«, kar je socialističnemu partijskemu tovarišu

tudi v veliki meri uspevalo programsko, saj je Jude dejansko v vseh zasedenih deželah, posebej pa v Nemčiji, iztrebljal pošastno razčlovečeno...

Ali je Wagnerjev modni antisemitizem morda kako po svoje vplival na njegovo operno produkcijo ali na ustvarjalno voljo – ali pa je bil le onstran gledališkega odra? Od judovskega filozofa Theodorja Wiesengrunda Adorna in Frankfurtske filozofske, sicer socialno obarvane šole, vse do Alaina Badiouja in drugih, tudi v Sloveniji, velja, da so nacisti wagnerjanstvo doživljali kvečjemu kot pasemsko vzrejo svojih nemških ovčarjev, vse drugo pa je bilo običajno, partijsko določeno gestapovstvo – pod jugofirerstvom pa spet kvečjemu udbaštvo. Če vemo, da je sam skladatelj uporabljal v svoji operni produkciji tudi judovske like, jih ne moremo sicer šteti za karikiranje judovskega ali semitsko rasnega značaja... Kdo je bil namreč Beckmesser v *Mojstrih pevcih* nürnberških? Richard Wagner je publicistično poznal evropsko ahasverstvo Judov, zavidal jim je glasbeno virtuoznost in genialnost, toda vendarle je ostal – zvest sebi in nemški glasbeni umetnosti ter operi. To vedo tudi wagnerjanci, ki redno obiskujejo Bayreuth in so navdušenci nad resno glasbo, o čemer se je izrekel tokrat tudi S. Žižek: »Prava analiza zna abstrahirati, ne pa razvodeneti v kontekstu.« Rheingold – Keingold?!

Drzni in običajno predrzni Slavoj Žižek se je za besedovanje - Zakaj se je vredno boriti za Wagnerja? - v Kinodvoru, kot je dejal, odločil iz čiste ljubezni do tega skladatelja. Slovesno posvetitveno igro Parsifal / Parsifal – Bühnenweihfestspiel je sicer Richard Wagner s skrivnostnim naročilom »Odrešitev odrešitelju« snoval ob epu Wolframa von Eschenbacha in ob predelani predlogi Chrétiena de Troyesa, ko je naletel na pomen sočutja ter bi naj skladatelj iskal prav v slednjem svojo nadomestno religijo: seveda je v tem primeru, kot je menil sicer antikrščanski S. Žižek, tudi prav opera Parsifal, ki jo je filozof življenja in navdušenec nad Wagnerjem Friedrich Nietzsche zavrnil kot krščansko, regresija v poganstvo, češ: »To je ena najbolj obscenih antikrščanskih oper,« ker da se v tem primeru krščanstvo vpiše, rečeno strukturalistično, v formo poganskega mita. Če je mogoče kakorkoli govorcati, bolje rečeno – bebljati o nekakšnem prizadevno afirmiranem »ateističnem krščanstvu«, naletimo na politično religioznost 20. stoletja, ki se je utelesila posebej v kultu oseb, kot so bile Lenin, Hitler, Stalin, vsi vodje vzhodnoblokovskega socializma, vključno z jugofirerjem in jugoboljševiki. V resnici je, z glasbene slušne točke ali v njihaju glasbene umetnosti, že Pierre Boulez, ki je Parsifala dirigiral leta 1968 in 2004 v Bayreuthu, menil, da je našel v prav tej operi zaradi nedoločnosti – ob kakor za hipce

zastali glasbi – in fiksaciji že tudi vidike moderne glasbene umetnosti in modernosti sploh. Parsifal govori naposled o Gralu, ki je priljubljena tema tudi postmodernih filozofantov, mistikov, lažnih prerokov in religijskih navdušencev iskateljev skrivnosti, namreč z vitezom Gurnemanzom ali v Klingsorjevem čarobnem vrtu, kjer bohotno diši peklenska roža Kundry... vse do zapeljevanja Parsifala, ki je postal na koncu koncev Gralov kralj, ker jo je krstil... Smrt bogov ali izgubljeno sveto kopje Amfortasa...?

Ob Žižkovem govorjenju o Richardu Wagnerju je mogoče omeniti tudi odziv tovrstnega opernega gledališča pri Slovencih... in v okviru prej ljubljanskega nemškega opernega teatra z uprizoritvijo *Tannhäuserja* 6. marca 1874, ko je slovenstvo bilo ljubljanski boj z (malo)meščanskim nemštvom, in to celo na liberalni ravni... O opernih pevcih in pevkah, ki so, zlasti na tujem, peli v Wagnerjevih operah, od basbaritonista Antona Orla do mezzosopranistke Marjane Lipovšek..., pa kdaj drugič, saj se Žižkovo kinodvorno govorjenje ni navezovalo na tovrstne vloge... ali na razvoj ljubljanske pa mariborske opere...

Vladimir Gajšek

11. maja 2010 ob 17:46:57

Med modrostjo in norostjo do – glasbe ali molka?

Že kakor znorelo samoveljavni in sebe rasno čisto po naključju jazno določujoči filozof življenja Friedrich Nietzsche je menda pripoznal le en sam primer, da bi mu bil kdo enak, in to naj bi bil kakor v – duhovnem? fiziološkem? – sorodu prav Richard Wagner, češ, glede na glasbo: »Vse drugo je molk...« (Friedrich Nietzsche: *Zakaj sem tako moder*, prevod: Janko Moder, Slovenska matica, Ljubljana, 1989, 161 str.). Takih bebarij Friedrich Nietzsche ni mogel zamolčati, ko se je štel za modrega, saj je celo menil, da je človek kar še najmanj v sorodu celo s – svojimi starši...?; nadalje Friedrich Nietzsche, prav tam, govori še o tem, kako da je Heinrich von Stein »zabredel v wagnerjansko močvirje«... (ibid., 166. str.); filozof nadalje pravi o svojem bojevniškem, kakor o hajduškem odnosu do Wagnerja napadalno: »Tako sem napadel Wagnerja, natančneje, zlaganost, instinktivno polovičarstvo naše 'kulture', ki jo rafinirane zamenjuje z bogatimi, pozne z velikimi,« kakor da čaka na postaji kočijaža...(ibid., 171 .str.); ali o nekako cenjeni Cosimi Wagner filozof še izreče: »Tisti redki primerki visoke izobrazbe, ki sem jih našel v Nemčiji, so vsi francoskega porekla, predvsem Cosima Wagner, daleč prvi glas v vprašanih okusa, kar sem jih kdaj slišal...« (ibid., *Zakaj sem tako pameten*, 3, 182. str.); posebej v 5. odlomku spiska *Zakaj sem tako pameten* posveti naklonjenost do glasbenega dramatika Richarda Wagnerja filozof tako, da mu prida dneve zaupanja in vedrine, celo sublimno naključnih kot globljih trenutkov v prijateljevanju, pri čemer ošvrkne wagnerjance, ki da bi želeli biti podobni glasbenemu geniju, pri čemer čuti z Wagnerjem nekakšno nenemško, bolj francoskemu espritu prvo življenjsko olajšanje, ko se tujost upira češ nemškim nacionalnim vrlinam, kajti: »No! Wagner je bil revolucionar – pobegnil je od Nemcev...« (ibid., 5., 185. str.); v diskurzivnih formulacijah ničejanstva ali wagnerjanstva najdevamo na podlagi premislekov o idejnizaciji glasbe tiste med seboj povezane sledi, ki se povezujejo s pomeni in resnico umetnosti, a tudi več kakor slednje, saj se wagnerjanstvo nanaša na ničejanstvo zviška ali kot posebnost nemške glasbene umetnosti nad zgolj nemško filozofijo življenja. Kajti problem - nemških - glasbenikov ni bil tolikanj sam Richard Wagner, kolikor prav Friedrich Nietzsche: »Moje največje doživetje je bilo *ozdravitev*. Wagner sodi samo med moje bolezni. // Saj ne, da bi bil rad tej bolezni nehvaležen. Če s tem spisom pribijam trditev, da je Wagner *škodljiv*, bi želel ravno tako pribiti, za *koga* je kljub temu nepogrešljiv – za filozofa.« (ibid., Primer Wagner,

Predgovor, 110. str.) – kar pomeni, da prav v takem in tem medosebnem so/raz/merju med glasbenikom in filozofom zeva rana - duševne - bolezni, skozi katero se oglašča nekakšna škodljivo halucinantna poteza kakor romantično nabuhle patetike, in več kakor le to, navezava filozofije na glasbo je nepovratna tudi kot miselna zanka ali čustveno občutje estetičnega. Kar je namreč artikuliranega v glasbi, se ne spreminja v filozofijo, marveč prav narobe: filozof s svojega mesta poslušavca poskuša biti poznavavec wagnerjanstva in seveda doživljajsko osebno Wagnerja samega.

Značilna za genijalnost Richarda Wagnerja je bila odsotnost kakršnihkoli občutkov krivde v samozaverovanosti visokega ali kot usodnega poslanstva. Ker Wagnerju ni mogoče pripisati, da bi ga težili občutki ne/sprejemljivosti genija, kaj šele občutki krivde po glasu (osebne in skupinske) vesti, je bila sama vzornost genija potrjena brez kakršnihkoli samoobtožb. Nezavedne motivacije, ki bi lahko pokazale na kakršnokoli krivdo, so se pri Wagnerju namreč sprevrgle v občutek odtujitve samemu sebi tako, da se je genij nenehno potrjeval z drugimi: pa naj je šlo za Franza Liszta ali kralja Ludovika II. ali celo za najbližje... Zato v Wagnerjevem nad/jazu ni mogoče najti niti žalostne melanholije umetniškega značaja, kaj šele razcepa jaza v okoliščinah, ki so silile glasbenika in pisca v samostojnost ali celo še v onó. Med jazom in onésom se pri Wagnerju kaže psihični aparat, vnaprej zavračajoč sleherno »kritiko« kot negativno sodbo o glasbeno genijalni ustvarjalnosti, saj se je odvisnost od lastnega jaza v samem Richardu Wagnerju pokazala kot samopotrditve, s tem pa je zavračal celo v izgnanstvu avtor kakršnokoli pomensko funkcijo sankcij... Wagner je bil kakor usodno obsojen na ustvarjalnost, in to doživljenjsko, tako da se je avtor branil pred drugimi z refleksijo bega, z notranjo samoumevnostjo kot uvidom, kaj je prav in kaj ni, naposled pa se je sodil tako, da je nagoni jaz podredil umskemu principu, zlasti v poustvarjalni dognanosti v samem skladanju ali v pisanju libretov... - kar je bilo v Wagnerju slabotnega ali šibkega, je zavrnil vnaprej in obsodil kot nerabno, tudi zato, da je premagal konkurente ali celo sovražne motive drugih. Za Richarda Wagnerja in njegovo glasbo prav zato, tudi mitsko in pangermansko, čeprav obenem sodobno, velja: **Made in Germany...**, s čimer se potrjuje načelo - glasbenega in opernega - ugodja.

Populizem in slovenska glasbena ideologizirana zavest

Medtem ko se nekateri z glasbo ukvarjajo, jo drugi poslušajo: Michael Jackson, lady Gaga, Madona, Michael Bolton, Taylor Swift..., kje neki je opera, kaj šele Richard Wagner? Medtem ko vsakodnevno vidimo mlade, kako imajo v ušesih slušalke in kabel, napeljan nekam v žep, od koder se predvaja z usb-ključka ali telefonskega mp3 predvajalnika zvočnost, jih lahko vprašaš, kaj neki poslušajo: hard rock, heavy metal ali pop glasbico...? *Prima la musica e poi le parole!*

Ko vemo, da se začne 25. julija vsakokrat Wagnerjev dan, tudi vemo, kaj naj pomeni operni festival v Bayreuthu: že 22. maja 1872 so sicer slavnostno položili temeljni kamen, aprila 1874 se je Wagner vselil v svojo - koncertno in bivalno - vilo Wahnfried, leta 1875 je orkester že vadil v festivalni stavbi, ki jo je zasnoval po Wagnerjevem naročilu leipziški dvorni arhitekt Otto Brückwald. Prvi bayreuthski festival je bil prirejen leta 1876, po dozidavi tako imenovanega kraljevega dozidka 1882 k pročelju ali v letih 1925 in 1931 z izgradnjo skladišča, delavnice in upravnih prostorov – pa je bilo festivalsko prizorišče dokončno urejeno; Wolfgang Wagner je dal leseno konstrukcijo festivalne stavbe zamenjati z betonom. Ali je wagnerjanstvo v glasbi resda celo bolj nemško meščuharsko pompozno razkošje, ki se kiti in diči z vehemenco glasbene drame – ali pa se opredeljuje tudi v razveljavljenem času umetništva ali v razvrednotenju umetnosti tako, kot je bil predgovorno zapisal Friedrich Nietzsche, v Baslu, konec leta 1871, o resnem obstoju komaj kaj več kot povnanjenih priveskov: »Ti resni naj se zavedajo, da sem prepričan o umetnosti kot o najvišji nalogi in to pravi metafizični dejavnosti življenja v smislu moža, ki mu kot dostojnemu prvoborcu na tej poti posvečam to knjigo.« (Friedrich Nietzsche, Rojstvo tragedije iz duha glasbe, prevod: Wilhelm Heiliger, spremna beseda: Valentin Kalan, za založbo France Koblar, - zbirka Filozofska knjižnica - zvezek 8, Slovenska matica, Ljubljana, 1970, 163 str.; ibid. Predgovor Richardu Wagnerju, 6. str.).

Wagnerjanstvo tu in tam

Govorili so, da bo opera v novoveštvu propadla, ker je preveč nabuhla in zahteva tudi preveč sredstev: od orkestra z dirigentom do odrske scenerije, od solopevcev in solopevk div do opernega zbora, od baleta do pretirane igre, od operne režije do libreta... - da o glasbenogledališki propagandi v javnostih ne govorimo!

Kot se ve, je Richard Wagner študiral v Dresdnu in rodnem Leipzigu, potem pa je v letih 1833 – 1839 kot glasbeni direktor in dirigent deloval v opernih hišah v Würzburgu, Magdeburgu, Königsbergu in Rigi; po neuspešnem pariškem bivanju v letih 1839 – 1842 je postal dirigent in glasbeni vodja v Dresdnu 1839 – 1849, kjer je še maja sodeloval kot naprednjak ali revolucionar, potem je prebegnil v Švico, kjer je v izseljenstvu živel v Zürichu od leta 1849 – 1859. V bivalnoustvarjalnih dobah v Benetkah, Lucernu in Parizu je Wagner deloval kot tvorni skladatelj v letih 1858 – 1861 in je tudi nadalje veliko koncertiral, posebej v letih 1861 – 1864. Mnoga dela je napisal v Tribschnu pri Lucernu, v letih 1866 – 1872. Zavzel se je za gradnjo Festspielhaus / Festivalne gledališke dvorane v Bayreuthu, kjer je do konca življenja postvarjal in uprizarjal izvedbe svojih opernih del.

Richard Wagner je napisal vrsto oper ali glasbenih – wagnerjanskih – dram:

1. Vile (Die Feen, 1834)
2. Prepoved ljubezni (Das Liebesverbot, 1836)
3. Rienzi (1842)
4. Večni mornar ali Leteči Holandec (Der fliegende Holländer, 1843)
5. Tannhäuser (1845)
6. Lohengrin (1850)
7. Nibelunški prstan (Der Ring des Nibelungen), v štirih delih:
 - predvečer: Rensko zlato (Das Rheingold, 1869)
 - prvi dan: Valkire (Die Walküre, 1870)
 - drugi dan: Siegfried (1876)
 - tretji dan: Somrak bogov (Götterdämmerung, 1876)
8. Tristan in Izolda (Tristan und Isolde, 1865)
9. Mojstri pevci Nürnberški (Die Meistersänger von Nürnberg, 1868)
10. Parsifal (1882)

Wagner je pisal tudi simfonična dela in klavirsko glasbo. Pisal je tudi glasbenokritiške in glasbenoteoretske prispevke, med drugimi *Oper und Drama* / *Opera in drama* leta 1851, *Mein Leben* / *Moje življenje*. Ves čas je bil nekako manično obseden z glasbenim gledališčem.

Z Wagnerjem tako ali drugače

Neverjetno se zdi, da Vesna Ocepek, ki se je poskusila ukvarjati s pisanjem »eseja« z naslovom *Glasba, matematika in filozofija*, kaže očitno in javno nevednost, morda celo sprenevedanje v reviji *Muska*, ko niti ne omeni primeroma Richarda Wagnerja, njegove glasbene filozofije, kaj šele Nietzschejevo *Rojstvo tragedije iz duha glasbe*; prav tako ne omeni filozofskega občudovalca Wagnerjeve glasbene umetnosti in glasbene drame, pesimista kot filozofa življenja v kritiki klasičnega nemškega idealizma, predstavnika iracionalno metafizičnega voluntarizma in nad/individualne volje, znanega po *Svetu kot volji in predstavi* (1819), po *Obeh temeljnih problemih etike* (1841) ali po *Parerga in Paralipomena* (1851) - sprva privatnega docenta v Berlinuii, nato profesorja filozofije v Frankfurtu Arthurja Schopenhauerja in drugih; naposled negativnega - judovsko in neomarksistično obarvanega - odnosa do Wagnerja, kakor ga je izražal nemški sociolog, filozof, glasbeni kritik, muzikolog in skladatelj Theodor (Ludwig Wiesengrund) Adorno (*11.9.1903, Frankfurt na Majni, Nemčija – †6.8.1969, Visp, Švica) kot tipični, celo vodilni predstavnik kritične teorije Frankfurtske šole (skupaj z Maxom Horkheimerjem, Walterjem Benjaminom, Herbertom Marcusejem, Jürgenom Habermasom, Erichom Frommom in Neumannom), zlasti v glasbenih, glasbenosocialoških ali muzikološko označenih spisih (*Versuch über Wagner*, Berlin, Frankfurt am Main, 1952; - Willi Reich, *Alban Berg - Mit Bergs eigenen Schriften und Beiträgen von Theodor Wiesengrund-Adorno und Ernst Krenek*, Wien, Leipzig, Zürich 1937; - *Philosophie der neuen Musik*, Tübingen 1949; - *Dissonanzen. Musik in der verwalteten Welt*, Göttingen, 1956; *Klangfiguren, Musikalische Schriften I.*, Berlin, Frankfurt am Main, 1959; - Gustav Mahler, *Eine musikalische Physiognomie*, Frankfurt am Main, 1960; - *Einleitung in die Musiksoziologie - Zwölf theoretische Vorlesungen*, Frankfurt am Main, 1962; - Max Horkheimer & Theodor W. Adorno, *Sociologica II., Reden und Vorträge*, Frankfurt am Main, 1962; - *Der getreue Korrepetitor, Lehrschriften zur musikalischen Praxis*, Frankfurt am Main, 1963; - *Quasi una fantasia. Musikalische Schriften II.*, Frankfurt am Main, 1963; - *Moments musicaux, Neu gedruckte Aufsätze 1928–1962*, Frankfurt am Main, 1964; - *Impromptus. Zweite Folge neu gedruckter musikalischer Aufsätze*, Frankfurt am Main, 1968; - *Sechs kurze Orchesterstücke op. 4* (1929), Milano 1968; Theodor W. Adorno & Hanns Eisler, *Komposition für den Film*, München 1969)... Če je, kot bi sklepali sicer po

Vesni Očepek, res, da »Glasba je lahko orodje kulturne revolucije, poziv k družbeni ali pa odmev kozmične,« (Muska, št. 7-8, julij – avgust, Ljubljana, 2009, 28. str.), tedaj je negotovo, kako da ob navajanju nekaterih filozofov ni upoštevala niti Wagnerjeve revolucionarne življenjske vloge in antisemitskega anarhizma, tako značilnega za 19. stoletje, pa ne le v protestantski Nemčiji, ampak tudi v katoliški habsburški monarhiji ali v pravoslavni Rusiji...

Fan Richie Wagner?! Bodimo resni!

Ko smo pobarali, kdo da je - bil - Richard Wagner, smo se ozrli tudi po nevednosti mladih, ki poslušajo raznovrstne vriske in piske, udarce na boben in žicanje električnih kitar od rocka, popa, jazz, bluesa in hiphopa do folka in glasbenonarodnih pesemc in viž sveta, se seznanjajo z deli klasične glasbe, posebej z opero v manj omikanih razmerah kot v času klasičnega meščanstva, kajti tu so res nove slušne enote: pop, rock, jazz (v celoti!), blues, country, folk, plesna glasba, hiphop, reggae, soul ter ritem in blues, gospel, elektronska glasba (tu omenimo na primer cedejko *Molto vivace!* in cedejko *Mousiké magia* skladatelja elektronske glasbe Wexyja – Vida Gajška, ki je skladal s sekvencerjem in po računalniškem programu skozi zaton didžejske pop/kulturnosti; »Ne razumem, zakaj se ljudje bojijo novih zamisli. Jaz se bojim starih,« je izrekel John Cage, ki je eksperimentiral tudi z e-glasbo; v sloge e-glasbese šteje: ambientalna glasba, krautrock, elektro, triphop, new age...), filmska in scenska glasba, pop in turbofolk, klubska glasba... Richarda Wagnerja še vedno vrtijo uvodoma ali spremljevalno nežno v poročnih dvoranah...

Eno so samplerji, drugo sintetizatorji, ko je treba najprej vključiti – elektriko... Malo za šalo in malo zares, Richard Wagner – je vseskozi prestižen, za nekaj let vnaprej bayreuthsko razprodan avtor, slavni operni skladatelj. Svojčas pa je bil Richard Wagner pravzaprav silni romantični populist... Da je bil Richie Wagner ali Riko Kolar, bolj znan kot anarhični muskontar ali opernik Richard Wagner (*22.5.1813, Leipzig, Nemčija – †13.2.1883, Benetke, Italija) vsaj tako znan kot so dandanes, upajmo, ne vsaj začasno, slavni Pero Lovšin, vsakršna pevaljka ali Domicko – Tomaž Domicelj ter Magnifico, ne more biti skoraj nobenega dvoma, ko je Slovenija v letu 2009 zasoplo zaman zaapnela v okruških glasbenosti oziroma v poslušanju glasbe le preko mobilnih slušalk ali avtomobilnih radijskih in drugih naprav: - tale Richie je bil morda res prvi pop-operni rockerski fan, ki je znal dolgočasiti vsaj s svojim 4 in večurnim glasbenim gledališčem in ob kakem norem bavarskem kralju Ludoviku II. vrsto svojih genijalcev-oboževalcev, tako vagnerjancev kot vagneristov in drugih: bil je genijček zase, ki se je oblačil dovolj spodobno, da mu je bilo usojeno na nemški način – uspeti, fant svojega časa, od anarhista do antisemita itd. Bi tako mislil izreči član Laibachkunta? Ja, kakšna podoba genija,

podobna razvihranemu romantiku, ki v kulturnih možnostih evropske ? vidi predvsem dramo in sredstva za samouresničenje preko nemštva – ki se je izgubilo posebej po izgubljeni 2. svetovni vojni, med gastarbajterstvom in prišleki iz Jugoslavije, Turčije, južne Italije...? Kam bi z velikim koncertnim klavirjem? Galop, evropop... Sex, Synths, Milli Vanilli, kaj pa črnski rap ali črnski soul, da dušica zaboli, koga le? Madonna! Michael Jackson. Laibach, le kje je Ljubljana? Tisočero muzkontarjev, tisočero in več skupin, produkcija gre kakor v neskončno, tudi v latino... in celo skozi psihedelični rock, kot drugo olajšanje v ekstazah in skozi indijsko glasbenost... s capinom Frankom Zappo, ki je igral na kitaro kot z motiko... In tukaj spet beremo: »Temeljna preobrazba opere in celoten jezik zahodne glasbe sta pripadala nemškemu skladatelju Richardu Wagnerju /1813 – 1883/. Wagner je sam pisal libreta in uvedel izraz Gesamtkunstwerk (totalno umetniško delo, ki povezuje vse elemente, ki jih obsega glasbeno gledališče). Zato je lastne zrele opere označil za 'glasbene drame'. Dela kot *Nibelunški prstan* /1853-1874/, epski cikel šestih dolgih glasbenih dram, ki ga je skladal dvajset let, so utrla pot novim odnosom med pevci in orkestrom. // Wagnerja je bolj zanimalo duševno stanje njegovih likov kot nepozabne melodije, ki jih je napisal zanje. Postopoma je odprl konvencionalno razdelitev na ločene glasbene točke, v katerih orkester služi kot spremljava pevskih arij. Ta vzorec je bil tipičen za italijansko opero devetnajstega stoletja od Rossinija pa vse do Verdijevih poznih del. Namesto njega je Wagner uvedel neskončno, napol recitativno melodijo, ki se nenehno prilagajala spremembam čustvenih likov. Wagnerjeve glasbene drame so uporabljale tudi simfonični orkester, z neprestanim kombiniranjem ali pojavljanjem melodičnih fragmentov ali lajtmotivov, povezanih z določenimi liki ali elementi v drami.« (Op. 3.; - *Enciklopedija glasbe: od rocka, popa, jazza, bluesa in hiphopa do klasične glasbe, folka in glasb sveta*, ibid. 265. str., 2. stolpec).

V popularnem smislu poslušanja resne kot klasične glasbe je razvidnost Wagnerjevih opernih del kot glasbenih dram dovolj aktualna, da z lajtmotivi po svoje teži k slavljenju veličastja. Richard Wagner je po svoje vplival nedvomno na pop-kulturo in na glasbeni pop, naposled v Sloveniji, primeroma na bend Laibach: skladba v nastopu *God is God* = Bog je Bog - na začetku je videti različico grškega - odebljenega - križa, in potem, ko kamera preide kakor skozi soteske teme, že gre vkreber laibachovec in tako hodi ta lažni prerok kakor v modrem po skalnati gori, v ozadju spet križ, vmes se v negativu pokaže obraz - ali trenutno vmesni (angleški) napis »EVII«, to je evil = zlo, nesreča, škoda, bolezen, greh, pekel, tudi hudobec, hudič, parkelj, vrag... -, nato spet hipno vidimo

izstrelno raketno rampo, s katere se dvigne izstrelek ali raketa, in že gre ansambel 4-ih fantov čez vršac in mimo križnega znaka, postavijo se na rob gorskega vrha, nato se po/kaže, kakor da so ruski nacisti v vlogi novih križarjev vojščakov nemško postavili v stražarnico kacetskega gulaga svojega aluzivnega lažnega preroka, torej vse na meji eksistence, ko je pop popevkanje le še izraz čutenja Nacije, in že sestopajo z gore, le da se v miksu pojavlja lažni prerok – stražar kacetske stražarnice spet z grškim odebeljenim križem v ozadju, tudi se spet v megli pojavljajo znaki in napisi in oddajnik, torej sestopajo z gore, v ozadju pa je ostala izstrelna raketna rampa, in je tema, nato le portret lažnega laibachovskega preroka..., 1996; Laibach se je tudi izkazal pop popevkarsko s *Tanz mit Laibach – Ples z Laibachom*, ki podaja gesla v nemščini, v prevodu: Tehnologija vzdraženja, Ekonomija časa, Kakovost življenja, Vojna filozofija, Totalitarizem, Demokracija, Fašizem, Rdeča anarhija – vse je opremljeno s tipično ikonografsko risarsko in filmsko opremo, npr. grški odebeljeni križ v zobatem ilustriranem kolesu, jelenjad, bežeči oblaki itd., vse v urejenem zrežiranem miksu in s korakajočim pevcem... »partizansko jugoboljševiško ali sovjetizirano dojeto »wagnerjanstvo« se tukaj prelevi sproti v znane populizme.

Ko se vrnemo k Wagnerjevemu življenjepisu, spoznamo, da se je življenjski cikel velikega skladatelja začel z očimom Ludwigom Geyerjem (1780 – 1821), igrcem komediografom, pesnikom in slikarjem, saj je osmemu otroku Richardu oče, policijski uradnik, umrl, ko je bil sin star šele nekaj mesecev. -

Onstran ničejanstva z Richardom Wagnerjem

Živimo v času, ko je nemogoče s kakšnim, morda komaj še ne znorelim filozofom življenja Friedrichom Nietzschejem izreči: »Vendar bi se motili tisti, ki bi utegnili misliti pri teh zbranih mislih na nasprotje med patriotsko vznemirjenostjo in estetskim uživanjem, med pogumno resnobo in veselo igro: takim naj postane šele pri resničnem prebiranju knjige v njihovo presenečenje jasno, s kako resnim nemškim problemom se ukvarjamo, s problemom, ki ga postavljam pravzaprav v središče nemških upanj kot vrtinec in preobrat.« Friedrich Nietzsche, *Rojstvo tragedije iz duha glasbe*, poslovenil: Wilhelm Heiliger, Slovenska Matica, Zbirka Filozofska knjižnica 8, spremna beseda: Valentin Kalan: *Nietzschejeva metafizika umetnika / Nietzsches metaphysische Kunst*, Ljubljana, 1970, 162 str.; ibid, 5. str.), ko se ve, da je nemštvo po dveh svetovnih vojnah sicer še vedno nekako v glasbeni ustvarjalnosti in tehniki skoraj do ramen, toda, rečeno prodorneje, še vedno je tudi nekako soldaško vzvišeno, ko se vdaja sicer amerikanizaciji. Gre za fenomen, ki Richieja W. postavlja z vsemi njegovimi mogočnostmi v okvir festivalskega bayreuthskega slavja ali v operno podoživetje v neskončni čas ujetih glasbenikov, da tam trepetajo in nihajo vsak s svojim skladateljstvom in glasbenim vokalnim in instrumentalnim, kaj šele z glasbenogledališkim in drugim nastopno insceniranim izvajanjem. Včasih se zdi oddaleč, da je »wagneriana« podobna deškim pubertetno viteškim manipulacijam, ki se pozneje izrazijo kot popolna iluzija ali odklon idealizacije. V tem je vsa tragika sodoživetja Wagnerjeve glasbe.

Ne le Nietzschejeva, ampak tudi Wagnerjeva vizija je vidno-slišna, a neposlušna, je modro poenotena v smislu celostne umetnine na odru opernega gledališča, obenem pa se tudi morda nadčloveški ideal zvrne v obstoj luksuza višjega razreda, med plemstvom in meščanstvom, medtem ko ljudstvo še naprej lupi koruzo in krompir. Časti Richieja so kakor vsakršni glasbeni oboževalci, čeprav so še tako resni: zanesse jih lastno zanesenjaštvo, tako da se ve, kdo komu trobi in piha na dušo, in to v kulturi kakor neskončnega odra ali večne sedanjosti. Ali se je prav v takšni celostni umetnini preporodil novi vznik tragedije, ostaja ne le ničejansko odprto vprašanje, saj so bili nemški filozofi in šolniki znani po zgledovanju na grštvo... in so začeli zato celo pan/germansko bajati o

nemštvu in nemškem - v Evropi kakor prevladujočem - bistvu kot dejavnosti družbenega gospodarstva, torej tudi z Wagnerjem v glasbi oziroma v glasbeni dramski umetnosti.

Ali je – glasbena – umetnost še stalno meta/fizična v proizvajanju zvokovne re/produktivnosti same, pa je že tretje vprašanje, ki se dotika tudi apoliničnega in dionizičnega načela v fenomenologiji zgodovinskokulturnega življenja človeštva... »Morda bo zanje spotakljivo ravno to,« pravi *ibid.* Nietzsche kot v *Predgovoru Richardu Wagnerju*, v Baslu, konec leta 1871, »da vidijo, kako resno obravnavam estetski problem, kolikor namreč niso sposobni spoznati v umetnosti več kot vesel privesek, kot pozvanjanje s kraguljčki k 'resnosti obstoja', kar pač lahko pogrešamo: kot da nihče ne bi vedel, kaj pomeni to soočenje z 'resnostjo obstoja'. Ti resni naj se zavedajo, da sem prepričan o umetnosti kot o najvišji nalogi, in to pravi metafizični dejavnosti življenja v smislu moža, ki mu kot dostojnemu prvoborcu na tej poti posvečam to knjigo.« (F. Nietzsche, *ibid.*, 5-6. str.). Torej – bodimo ob Wagnerju ali Nietzscheju resni? Kako resni? Meščansko ali revolucionarno? Wagnerjansko popularno ali kakor pri poročni koračnici, ki jo odvrtevajo vsakokrat pri matičarju, medtem ko se nevestica in ženin bližata občinski mizi oziroma k oltarju? Dandanes poslušamo posnetek Wagnerja - Tannhauser, ko prepeva mormonski Tabernacle Choir...

In vendar končno preidemo k sugestivnemu dojemanju podoživetja Richarda Wagnerja, izraženo v popularni agitpropovski nemški knjigi nacionalno socialističnega partijskega tovariša Adolfa Hitlerja *Moj boj*, ki je v *Drugi knjigi, Nacionalno socialistično gibanje, 6. poglavje, Prvo obdobje boja – pomen govora*, med drugim samo/voljno izrazil: »...Pojdite v gledališče in si oglejte predstavo ob treh popoldne ter nato isto predstavo z isto igralsko zasedbo ob osmih zvečer; obstrmeli boste, kako različen vtis bosta na vas naredili predstavi. Človek s svojim občutkom in sposobnostjo, da si sam razjasni takšno razpoloženje, bo brez nadaljnega lahko ugotovil, da popoldanska predstava ni zapustila tako dobrega vtisa kot večerna. Enaka ugotovitev velja tudi za filmsko predstavo. To je pomembno, ker bi za gledališče lahko rekli, da se igralec popoldne morda ne potrudi tako kot zvečer. Film pa popoldne ni nič drugačen kot ob devetih zvečer. Ne, tukaj ima čas določen vpliv, enako kot ga ima prostor name. Poznam prostore, ki te pustijo hladnega, čeprav ne poznam razlogov za to, in v njih je neverjetno težko ustvariti primerno razpoloženje, kot bi se temu upirali. Tudi tradicionalni spomini in predstave, ki jih človek nosi v sebi, lahko odločilno določajo vtis. Zato bo 'Parsifal' v Bayreuthu deloval vedno

drugače, kot koderkoli po svetu. Skrivnostnega šarma hiše na griču v starem mestu Markgrafenstadt ni mogoče nadomestiti z zunanostjo ali zamenjati s čimerkoli drugim. / V vseh primerih gre za vplive na svobodo človekove volje.« (gl. Adolf Hitler, *Moj boj, Dve knjigi, združeni v eni knjigi, Prva knjiga Obračun, Druga knjiga Nacionalno socialistično gibanje*, prevod: Marjan Furlan, Celje, Mavrica, 2006, 624 str; - *Druga knjiga, Nacionalno socialistično gibanje*, 6. poglavje, Prvo obdobje boja, 432. str.). Kot vse kaže, je vodja nemškega okusa že na Dunaju skušal zlasti operno umetnost, ko si je pritrgoval od ust, da je mogel obiskovati operne predstave... - Toda ko gre za nacionalno nemške predsodke v 19. in 20. veku, se srečamo s stereotipno »ljudskimi« ali podrhaljenimi kot gazdinskimi meščuharskimi mnenji, češ - Jezus da sploh ni bil judovskega porekla, saj judje nimajo pravzaprav nobene religije kot verskega prepričanja, ko težijo v materialnih užitkih in pohlepu le za denarjem in močjo, sicer pa so telesno skvečeno odbojni, po svojem delovanju parazitski, demonično zlobni ter uničevalno izobčevalni, pri čemer se vselej opirajo le na subjekte ali centre moči ali na visoko živino – celo v umetnostih, znanostih in filozofijah, obenem so povrhu še skrajni egocentriki, ko naj svet nahaja odrešenje prav po njih...

Toda še v dunajski dobi omenjeni avtor *Mojega boja* ni videl v judovstvu kaj drugega kot – drugačno veroizpoved od katoliške, že od doma, iz Linza, pa je menil, da so Židje čisto spodobni avstrijski ljudje, saj so bili enako oblečeni kot Avstrijci, govorili so enako in tudi sanjali enako..., le verouk je bil pač že pri otrocih drugačen. Takrat je bil wagnerjanski antisemitizem Adolfu Hitlerju še docela tuj. Še leta 1904/05, ko je obiskal tovariš Adolf Hitler linško operno gledališče, naj bi se srečal menda s češkim mladim glasbenikom Augustom Kubizekom, ki je pozneje, leta 1953, objavil spomin Adolf Hitler - Mein Jungenfreund / Adolf Hitler - moj mladostni prijatelj...

Če je kakorkoli, tudi z mistifikacijo gledališko-glasbenih uprizoritev v opernem pomenu, poskušal Richard Wagner estetizirati politiko z ideološkimi koncepti glasbenih učinkov, je to nedvomno prijalo prav nacistični partijnosti, ki je živela največ od vojaških maršev in popevkarstva nemško ali avstrijsko pocestnih skušenj. Treba je vedeti, da je tovariš nacionalni socialist poznal ljudski okus množic, a že 16-leten, ko je v Linzu videl, poslušal, doživel uvodno trobentarsko izvedbo velike opere Rienzi – tu je skladatelj spretno uporabil prijeme francoske velike opere po zgledu Meyerbeera, Spontinija idr., zlasti z množičnimi prizori in ob siloviti spremljavi orkestra –, se je navdušil nad Wagnerjem in

jo je imel za svojo najljubšo opero, saj se je z njo afektivno aficiral, naposled z uprizoritvami le v Bayreuthu posebej: *Rienzi, der Letzte der Tribunen* / *Rienzi, poslednji med tribuni* (opera v 5-ih dejanjih s 16-imi točkami, krstna izvedba 20. oktober 1842, dirigent Carl Gottlieb Reißiger). O glasbeni produkciji in umetniški celostnodramski kot operni produktivnosti Richarda Wagnerja je treba dostojno spoznati in iz/reči, da je ustrezala njegova operna operativnost ne le duhu časa, ampak sega v današnjost, čeprav s povsem drugimi ideološkimi kot množično zasvojljivimi pred/znaki.

Kajti Richarda Wagnerja lahko prepoznamo med - Friedrichom Nietzschejem, ta že s *Pozivom Nemcem...*, - Arthurjem Schopenhauerjem (*Die Welt als Wille und Vorstellung*, 1. Band / prvi zvezek -1819; druga, predelana izdaja 1844; tretja, izboljšana 1859; Schopenhauerjeva voluntaristična metafizika tega dela, kjer je obdelal med drugimi Platona, Berkeleyja, Humea, Kantain tudi Upanišade, kot filozofsko zbirko brahmanizma, ko se šteje filozofa za prvega evrobudista, je vplivala posebno na Richarda Wagnerja, kar je vplivalo operno zasnutkano na *Prstan* ali na nočne fantazije v *Tristanu in Izoldi* ali na blodni monolog Hansa Sachsa v *Mojstrih pevcih* ali na etiko sočutja v *Parsifalu*) - , Georgom Herweghom kot s pesnikom nekega živečega, Ludwigom Feuerbachom kot zagovornikom materialistične etike, svobodne volje in epohalnim kritikom idealizma pa religije in nemštva v nacionalnem smislu tako, da že izza gibanja Mlade Nemčije slišimo tisto vzvišeno radost, ki se je povezovala z revolucijo te ali one baže, pa tudi z zagrenjenimi sadovi spoznanja, da so revolucije nemočne in nemožne človeško. Nežnost glasbenih drhtljajev se meša v Wagnerjevi glasbi nedvomno s prelivu dramatičnosti. Med propalicami prve, že moderne dekadence in vzvišenim nastopom umetniških veličin se je pokazalo razmerje tudi v odnosih med glasbo in filozofijo ali gledališkostjo ali politiko...

Izjava k Richardu Wagnerju – na kratko:

Wagnerjeva glasba je dolga in časna, je dramatika za posluh in užitek za sedež v operi, ki si ustvarja emfazo domišljave pradošljenosti v mitih germanstva in hkrati uprizarja celostno umetnino (Gesamtkunstwerk) za simbol izpopolnitve v poslušanju. Je kozmogonsko všečen avtor, ki se dvigne s svojimi glasbenimi domišljenimi nebulozami res v nebo, v Bayreuthu (in ne v Bejrutu) pa se izza Nürnberga v gornjefrankovskem okolju na Zelenem griču kaže mestno gledališče/Burgtheater kot pozidava Wagnerjevega gledališča... Živimo v času festivalov – povsod so v letu 2009 sami festivali, kvečjemu še med/na/rodni forumi... - in gestivalno bayreuthsko stavbo je zasnoval sicer leipziški dvorni arhitekt Otto Brückwald... Koga pa posluša dandanes in večno v Bayreuthu, na vrtu skladateljeve noro mirne vile Wahnfried pokopani avtor Richard Wagner? Mar se posluša? –

Richard Wagner – zdaj in tukaj

Mnenje: »Mislim, da je bil dokaj znani Richard Wagner, ki se je imenoval okoli leta 1868 tudi Wilhelm Richard Wagner (22. maj 1813, Leipzig - 13. februar 1883, Benetke, kap v Palazzo Vendramin-Calergi, pokopan v Nemčiji, doma) pravzaprav nemško govoreči in pojoči skladatelj, najbolj znan kot operni skladatelj, dramatik, literat, gledališki režiser in dirigent..., tudi popotnik v politično oporečniškem smislu svojega časa, sicer kot genij eden od pomembnejših evropskih glasbenikov 19.stoletja. Sam je postvarjal podloženo romantično glasbenost, s čimer je podal svoje lastne prisluge in prakso izvedbe v operi, namreč v wagnerjanski operi in na operni dolgotrajnejši sceni, ko je dramatičnost vsega opernega zajetja predstavil kot celostno umetnino ter napisal za to svojo opernost kar sam besedilo, glasbo in režiserske napotke za dramska operno-spevna kot igrana glasbenogledališka dejanja. S prizadevanjem, da opero spremeni v festivalno glasbo, je nedvomno uspel v Bayreuthu, ko je zasnoval tudi sam svoj operni festivalski spored. S svojo glasbeno nadarjenostjo in smislom za mitologijo v operi je nedvomno vplival tudi na moderno glasbo, na wagnerjance..., od ruskega glasbenika Josefa Rubinsteina do skladatelja Engelberta Humperdincka ali dirigenta Felixa Motija.«

Wagnerizem?

Wagnerizem gotovo pozna Richarda Wagnerja po njegovi genijalni škandaloznosti ali bolje, po škandalozni genijalnosti, ki se je ustvarjala po sebi in navduševala evropske narode kot poslušalce od 19. stoletja naprej. Pesniki Paul Verlaine, Stéphane Mallarmé ali prej že Charles Baudelaire so skupaj po prefinjenem in tenkočutnem francoskem espritu ocenjevali Wagnerjevo - operno - glasbo kot sprostitev, tudi kot spleen nemštva s tannhüuserskimi kompleksi. Ko je leta 1865 izšla *Revue wagnérienne*, se je začelo občudovanje buržoazno-bohemskega tipa v pariškem duhu širiti celo čez nemštvo kot drugačno poslušanje del Richarda Wagnerja.

V Bayreuthu?

»Ali ste že kdaj poslušali katero opero Richarda Wagnerja v njegovem Bayreuthu? Vas je opera navdušila – tako kot vas navduši zazrtje skozi okno, ko gledate ven na primer bolj nekam melanholično nekaj ur, ne da bi vas kaj med oblaki presenečalo, razen postopnega grmenja, naznanjajočega dež in nevihto? Nič ni manj dolgočasen Richard Wagner na primer od Johna Cagea...«

Elvis (Aron) Presley, čudoviti ameriški pevec in filmski igralec (8. januar 1935, Tupelo, Mississippi, ZDA - 16. avgust 1977, Graceland, Memphis, Tennessee, ZDA.) ali Richard Wagner? Oba sta bila romantika, vsak po svoje...

Vsestranski Richard W.

Richard Wagner je bil pesnik, filozof, glasbenik, režiser, operni dramatik, ki je v operi ali v glasbeni drami, kakor je menil, nahajal enovitost besedila, scenskih glasbenogledaliških dejanj, veličastne scene in glasbe. Pravzaprav je Wagner skladal opere bolj v prid lastnemu duhu, celo sebičnosti po nemškoegotističnem vzoru, ko je bila glasbena drama nedvomno bolj sredstvo za oznanjevanje novih, romantiziranih teoretskih vsebin in osebnih prepričanj v samem glasbenem ustvarjanju. Tako je lajtmotiv / vodilni motiv nekako vzgonsko glasbeno in gonsko muzikalično vpeljal kot gradbeno prvino, razširjajočo se skozi vso glasbeno stvaritev sleherne opere in glasbenega dela, v celostni umetnostni postavitvi, torej kot dogodljivost same glasbene dram(atik)e. V svojem glasbenoidejnem snovanju se je Wagner navezoval na nordijske ali pangermanske mite ter na srednjeveške nemške pripovedke. Sploh je bil Wagner že tudi zato po svoje prešinjajoče očarljiv in je posebej z glasbenimi učinki vplival na poslušalstvo. V svojih glasebnoskladateljskih prenovah ali novotarijah je Wagner vplival na celotno glasbeno ustvarjalnost, posebej na področju melodije in harmonije. Po svoje je že z novo kromatiko vplival na nastanek tudi atonalne glasbe v 20. stoletju..., zlasti z opero *Tristan in Izolda* kot sploh z izhodiščem za sodobno glasbo. -

Richard Wagner je imel nedvomno izrazito ali močno, impozantno in vehementno osebnost. Operni skladatelji, kot sta primeroma Gounod in Bizet, so ostali kdaj tudi v Wagnerjevi senci, medtem ko so kasnejši francoski skladatelji, kot primeroma Eric Satie in Claude Debussy idr., odprli v glasbi, v nasprotstvu z wagnerjanstvom, novo glasbeno usmeritev. Kot nasprotstvo Richardu Wagnerju so postavljali tudi romantičnega skladatelja Brahmsa kot operno vodilno osebnost, čeprav njegovih koncertov, del komorne glasbe ali simfonij ne gre primerjati z Wagnerjem, ki je silovitejši, učinkovitejši, tudi bolj dramatičen. Tako spada Richard Wagner nedvomno med vodilne umetniške osebnosti 19. stoletja kot najpomembnejši nemški glasbenik svojega časa. Richard Wagner je sploh človek neverjetne umetniške, v sebi protislovne uspešnosti. Tako je zasedel svoje nedvomno slavno in visoko mesto v svetovni glasbeni zgodovini.

Svetovna poznanost Richarda Wagnerja je segla v različne geslovnike, ki se nanašajo sploh na operno in glasbeno umetnost, tako nahajamo pod črko W gesla:

- Wagner Cosima (Bellagio, 24. dec. 1873 – Bayreuth, 1. apr. 1930), Lisztova hči, najprej poročena s Hansom von Büllom (1857)
- Wagner Johanna (Lohnde, 13. okt. 1826 – Würzburg, 16. okt. 1894), nemška sopranistka, posvojenka Wagnerjevega brata Alberta
- Wagner Richard
- Wagner Siegfried (Tribtschen, 6. jun 1869 – Bayreuth, 4. avg. 1930), nemški skladatelj in dirigent, sin Richarda Wagnerja in Cosime von Büll
- Wagner Wieland (Bayreuth, 5. jan. 1917 – München, 17. okt. 1966), nemški slikar, scenograf, Siegfriedov sin in vnuk Richarda Wagnerja
- Wagner Wolfgang (Bayreuth, 30. avg. 1919), nemški slikar, scenograf, direktor, Siegfriedov sin in vnuk Richarda Wagnerja
- (Op. 4, John Warrack in Ewan West: The Oxford Dictionary of Opera; ibid. 750-755. str., v dveh stolpcih)

Ko gledamo nekatere podobe Richarda Wagnerja, od mladih let do odraslosti in zrelosti, tudi rodbino in Wagnerjeve ženske, Marthilde Wiesendonck, tudi Cosimo in Richarda Wagnerja, ali Festspielhaus v Bayreuthu, se oziramo k skladatelju tudi iz Slovenije... Tukaj lahko osebno navedem le nekaj objav muzikologinje dr. Manice Špendal, hčere mojega imenitnega profesorja matematike, ko je obravnavala wagneriano...

Pogovor z Manico Špendal: Ali res ljubite Richarda Wagnerja

- Manica Špendal, *Rossini in Wagner: predstavi Seviljskega brivca in Večnega mornarja v Državni operi*: - *Dunajski slavnostni tedni 1992* (Večer, letnik 48, št. 142, 22.6.1992; str. 8)
- Manica Špendal, *Spomini iz Marijinega gledališča: razstava "Wagner v St.Petersburgu" v mestni hiši v Bayreuthu: z Wagnerjevega festivala v Bayreuthu* (Večer, letnik 49, 21.9.1993, str. 12)
- Manica Špendal, *Reforma opere, ki jo je izvedel Richard Wagner - : predavanje*, "Društvo Richard Wagner", Ljubljana, 11. januar 1995
- Manica Špendal, *Wagner gre v gledališče. 4: velika razstava vnovi bayreuthski mestni hiši (20. julija - 28. avgusta) o Wagnerjevem poznavanju gledališča: Wagnerjev festival v Bayreuthu 1996* (Večer, letnik 52, 27.8.1996, str. 16.
- Manica Špendal, *Richard Wagner (1813-1883), Richard Wagner: Tristan in Izolda* (Gledališki list, Opera in balet, - 22.3.1997, str. 13)
- Manica Špendal, *Richard Wagner kot negativni genij: skladateljev pravnuk Gottfried Wagner obtožuje pradedo antisemitizma* (Večer, letnik 53, št. 194, 23.8.1997, str. 46.)
- Manica Špendal, *Mednarodni simpozij Wagner in Judje: 87 - Wagnerjev festival v Bayreuthu* (Večer, letnik 54, št. 198, 28.8.1998, str. 20)
- Manica Špendal, *Sočasno tudi simpozij Wagner in Judje: Wagnerjev festival v Bayreuthu 1998* (Večer, letnik 54, št. 186, 13.8.1998, str. 18)
- Manica Špendal, *Dunajski slavnostni tedni 1999: Wagnerjev Rienzi, zadnji tribun* (Večer, letnik 55, št. 141 , 21.6.1999, str. 10)
- Manica Špendal, *Wagnerjev festival Bayreuth 1999. Vrhunske izvedbe in Wagner na razstavi* (Večer, letnik 55, št. 197, 26.8.1999), str. 18)
- Manica Špendal, *Wagnerjev festival v Bayreuthu 1999 - Premierna uprizoritev Lohengrina* (Večer, letnik 55, št.194, 23.8.1999, str. 10)

- Manica Špendal, 89. *Wagnerjev festival v Bayreuthu 2000 - Bogovi so tudi ljudje : Nibelunški prstan v režiji Jürgena Flimma kot predstava tisočletja* (Večer, letnik 56, št. 196, 24.8.2000, str. 26)
- Manica Špendal, 89. *Wagnerjev festival v Bayreuthu 2000 - Sijajni Domingo letos zadnjič na festivalu* (Večer, letnik 56, št. 198, 26.8.2000, str. 18.)
- Manica Špendal, *Wagnerjev festival v Bayreuthu 2000 – Najmanj uspešna predstava: Siegfried v režiji Jürgena Flimma: nevzgojen mladenič iz divjine* (Večer, letnik 56, št. 200, 29.8.2000, str. 21)
- Manica Špendal, *Wagnerjev festival v Bayreuthu 2000: Somrak bogov* (Večer, letnik 56, št. 203, 1.9.2000, str. 20.)
- Manica Špendal, *Modni odmiki od izvirnika: Wagnerjev festival v Bayreuthu - od 25. julija do 28. avgusta* (Večer, letnik 61, št. 192, 20.8.2005, str. 11)
- Manica Špendal, *Stoječe ovacije Pierru Boulezu: Wagnerjev festival v Bayreuthu 2005* (Večer, letnik 61, št. 194, 23.8.2005, str. 12)
- Manica Špendal, *Dorst družil mitsko s sodobnim: 95. Wagnerjev festival v Bayreuthu 2006* (Večer, letnik 62, št. 205, 5.9.2006, str. 13.)
- Manica Špendal, *"Ne spreminjajte mojih partitur": 95. Wagnerjev festival v Bayreuthu* (Večer, letnik 62, št. 208, 8.9.2006, str. 12)
- Manica Špendal, *Pomanjkanje junaških tenoristov: 95. Wagnerjev festival v Bayreuthu 2006* (Večer, letnik 62, št. 211, 12.9.2006, str. 12)
- Manica Špendal, *Somrak bogov: 95. Wagnerjev festival v Bayreuthu 2006* (Večer, letnik 62, št. 217, 19.9.2006, str. 12)
- Manica Špendal, *Wotan nazadnje sedi v sodobno opremljenipisarni: Wagnerjev Nibelunški prstan so praisvedli...* (Večer, letnik 62, št.191, 19.8.2006, str. 42)

Opombe:

Op. 1: Opera – Composers – Works – Performers (editor-in-chief András Batta. Editor Sigfrid Neef, Art direction: Peter Feierabend, prevod: Paul Aston, Peter Barton, Anthea Bell, Christine Shuttleworth z Goodfellow & Egan, Goodfellow & Egan, projektni menadžment Jackie Dobbyne za Goodfellow & Egan Publishing Management, tisk v Španiji, Cambridge, 2000, 924 str.)

Op. 2: Holger Noltze: *Wagner na kratko* (prevod: Marjan Dolgan, spremna beseda: Peter Bedjanič - *Dodatek: Wagner in Slovenci*, Zahvala: Marjan Dolgan, urednica Tadeja Petrovič Jerina, glavni urednik: Andrej Arko, direktor: Jože Faganel, predsednik Društva Mohorjeve družbe: Jože Planinšek, Celjska Mohorjeva družba, Celje, 2009, 143 str.)

Op. 3: Stéphane Mallarmé: *Hommage Richardu Wagnerju* (*Hvalnice iz grobnice*, prevod: Boris A Novak, MK, Ljubljana, 1989, 55. str.)

Op. 4: Barry Alfonso, Paul Du Noyer: *Enciklopedija glasbe - Od rocka, popa, jazz, bluesa in hiphopa do klasične glasbe, folka in glasb sveta* (spremna beseda - predgovor: George Martin, prevod: Mario Batelić, prevod: Maruša Bertoncelj, prevod: Miha Blažič, prevod: Tatjana Capuder, prevod: Boštjan Dermol, prevod: Matej Krajnc, prevod: Goran Radič, prevod: Barbara -Trojar, Didakta, Radovljica, 2004, 448 str. + ilustracije, črno bele in barvne fotke)

Op. 5: John Warrack in Ewan West: *The Oxford Dictionary of Opera* (Oxford University Press, Oxford – New York – Toronto – Delhi – Bombay – Calcutta – Madras – Karachi – Petaling – Yaya – Singapore – Hong Kong – Tokyo – Nai4robi – Dar el Salam – Cape Town – Melbourne – Aucland and associated companien in – Berlin – Ibadan, Oxford, 1992, 782 str.)

Bibliografija & diskografija Richard Wagner

Iz bibliografije in diskografije, zvočne kasete, cedejke in (video) devedejke Richarda Wagnerja:

- Der fliegende Holländer - Richard Wagner, 0000 ger. monograf. publ.
- Der Ring der Nibelungen - Richard Wagner, 0000 ger. monograf. publ.
- Über das Dirigieren: Bericht- Richard Wagner, 1865 ger. priročnik
- Rienzi: der Letzte der Tribun - Richard Wagner, 1868 ger. notno gradivo
- Das Judentum in der Musik - Richard Wagner, 1869 ger. monograf. publ.
- Tannhäuser owero La lotta de- Richard Wagner, 1872 ita. notno gradivo
- Der Ring der Nibelungen. - Richard Wagner, 1876 ger. monograf. publ.
- Die Feen. Romantische Oper - Richard Wagner, 1888 ger. monograf. publ.
- Gesammelte Schriften und Dich- Richard Wagner, 1897- ger. monograf. publ.
- Lohengrin : romantična opera - Richard Wagner, 1898 slv. monograf. publ.
- Rienzi : der letzte der Tribu- Richard Wagner, 1897 ger. drama
- Tristan und Isolde Richard Wagner, 1897 ger. drama
- Lohengrin : grande opera roma- Richard Wagner, 1900- ita. razne lit.vrste
- Die Meistersinger von Nürnberg- Richard Wagner, 1900 notno gradivo
- Tannhäuser : grande opera - Richard Wagner, 1900- ita. notno gradivo
- Tannhäuser : Ouverture ; Tannhäuser- Richard Wagner, 1900 ger. notno gradivo
- Tannhäuser owero La lotta de- Richard Wagner, 1900- ita. poezija
- Trauermarsch : beim Tode Sieg- Richard Wagner, 1900 notno gradivo
- Tannhäuser und Der Sängerkrie- Richard Wagner, 1901 ger. poezija
- Tannhäuser und Der Sängerkrie- Richard Wagner, 1901 ger. poezija
- Unsere deutschen Meister : Ba- Fri- Hausegger, - 1901 ger. monograf. publ.
- Die Meistersinger von Nürnberg - Richard Wagner, 1903 ger. monograf. publ.
- Die Meistersinger von Nürnber- Richard Wagner, 1903 notno gradivo
- Richard Wagner an Mathilde We- Richard Wagner, 1904 ger. monograf. publ.
- Die hellenische Kultur - Fr. Baumgarten, - 1905 ger. monograf. publ.
- Tristan und Isolde : vollständig - Richard Wagner, 1905 ger. notno gradivo
- Richard Wagner - H.Chamberlain, - 1907 ger. monograf. publ.
- Der Ring der Nibelungen. Tag - Richard Wagner, 1908 ger. monograf. publ.
- Der Ring der Nibelungen. Tag - Richard Wagner, 1908 ger. monograf. publ.
- Der Ring der Nibelungen. Tag - Richard Wagner, 1908 ger. monograf. publ.
- Der Ring der Nibelungen. Vora- Richard Wagner, 1908 ger. monograf. publ.
- Der Ring der Nibelungen. Vora- Richard Wagner, 1908 ger. notno gradivo
- Der fliegende Holländer Richard Wagner, 1909 ger. monograf. publ.
- Lohengrin: romantische Oper - Richard Wagner, 1909 ger. monograf. publ.
- Tannhäuser und der Sängerkrie- Richard Wagner, 1909 ger. monograf. publ.
- Tristan und Isolde - Richard Wagner, 1909 ger. monograf. publ.
- Parsifal : dramma mistico in - Richard Wagner, 1910- ita. razne lit.vrste
- Parsifal : ein Bühnenweihfest- Richard Wagner, 1910 ger. monograf. publ.
- Richard Wagner Chamberlain, H- 1910 ger. monograf. publ.
- Rienzi: der Letzte der Tribun - Richard Wagner, 1910 ger. monograf. publ.
- Der fliegende Holländer - Richard Wagner, 1911 ger. monograf. publ.
- Lettere di Riccardo Wagner in- Richard Wagner, 1911 ita. pisma
- Sämtliche Schriften und Dicht- Richard Wagner, 1911- ger. zbrano delo
- Der fliegende Holländer ; Fli- Richard Wagner, 1912 ger. notno gradivo
- Fünf Gedichte für eine Frauens- Richard Wagner, 1913 ger. drama
- Die hellenische Kultur Fr. Baumgarten, - 1913 ger. monograf. publ.
- Die hellenistisch-römische Ku- Baumgarten, Fr- 1913 ger. monograf. publ.
- Lohengrin : grande opera roma- Richard Wagner, 1913 notno gradivo
- Der Ring der Nibelungen. 2. B- Richard Wagner, 1914 ger. monograf. publ.
- Lohengrin : Klavierauszätze Richard Wagner, 1914 ger. notno gradivo
- Parsifal ; Parsifal Richard Wagner, 1914 ger. notno gradivo
- Parsifal - Richard Wagner, 1914 ger. notno gradivo
- Parsifal: drame sacré en tro- Richard Wagner, 1914 fre- članek/sestavek
- Tannhäuser und der Sängerkrie- Richard Wagner, 1914 ger. notno gradivo
- Tristan und Isolde Richard Wagner, 1914- ger. poezija
- Tristano e Isotta : opera com- Richard Wagner, 1914 notno gradivo
- Ueber das Dirigieren Richard Wagner, 1914 ger. monograf. publ.
- Der Ring der Nibelungen. Das - Richard Wagner, 1915 ger. notno gradivo
- Parsifal : ein Bühnenweihfest- Richard Wagner, 1920 ger. monograf. publ.
- Siegfried Richard Wagner, 1920 ger. notno gradivo
- Siegfried-Idyll Richard Wagner, 1920 notno gradivo
- Tristano ed Isolda Richard Wagner, 1922 ger. razne lit.vrste
- Holandanin lutilica : romanti- Wagner, Rihard 1923 scc- drama
- Wagner et la France 1923 fre- monograf. publ.
- Siegfried : zweiter Tag des B- Richard Wagner, 1924 ger. libreto
- Götterdämmerung : dritter Tag- Richard Wagner, 1926- ger. libreto
- Das Rheingold : Vorabend zu d- Richard Wagner, 1926- ger. libreto
- Tristan und Isolde Richard Wagner, 1926- ger. libreto
- Die Walküre : erster Tag des - Richard Wagner, 1926 ger. libreto
- Die Meistersinger von Nürnberg Richard Wagner, 1927 ger. monograf. publ.
- Bayreuther Festspielführer : - 1928 ger. monograf. publ.
- Der fliegende Holländer = The- Richard Wagner, 1927 notno gradivo
- Parsifal : ein Bühnenweihfest- Richard Wagner, 1927 ger. monograf. publ.
- Tannhäuser und der Sängerkrie- Richard Wagner, 1930 ger. notno gradivo
- Tannhäuser und der Sängerkrie- Richard Wagner, 1930 ger. libreto
- König Ludwig II. und Richard - Ludwig Wagner- 1936- ger. monograf. publ.
- Parsifal - Richard Wagner, 1936 ger. poezija
- Die Hauptschriften.Hg. und ei- Richard Wagner, 1937 ger. monograf. publ.
- Die Hauptschriften Richard Wagner, 1937 ger. esej
- Lohengrin : introduction to a- Richard Wagner, 1937 eng- notno gradivo
- Heralds and heraldry in the M- Anthon Wagner, - 1939 eng- monograf. publ.
- Historic heraldry of Britain - Anthon Wagner, - 1939 eng- monograf. publ.
- Lohengrin: romantische Oper - Richard Wagner, 1940 ger. notno gradivo
- Parsifal; Parsifal - Richard Wagner, 1942 ger. notno gradivo
- Der Ring der Nibelungen Richard Wagner, 1942 ger. monograf. publ.
- Trauersinfonie: funeral musi- Richard Wagner, 1949 eng- notno gradivo
- Tristan und Isolde : [romanti- Richard Wagner, 1949 ger. monograf. publ.
- Fische und Nutztiere des Meer- Karl Rühmer, 1954 ger. priročnik
- Die Walküre ; Ring des Nibelu- Richard Wagner, 1955 ger. zvočni CD
- Der fliegende Holländer ; Tan- Richard Wagner, 1958 ger. gramofonska p.

- Opernchöre: Treulich geführt- Richard Wagner, 1958- ger. zvočni CD
- The flying Dutchman : overture Richard Wagner, 1961 eng- notno gradivo
- Richard Wagner : sein Leben - Petzoldt, Rich- 1963 ger. monograf. publ.
- Tannhäuser und Der Sängerkrie- Richard Wagner, 1964 ger. monograf. publ.
- Richard Wagner : in Selbstzeu- Hans Mayer, 1965 ger. monograf. publ.
- Moj život ; Mein Leben - Richard Wagner, 1966 scr- monograf. publ.
- Die Walküre - Richard Wagner, 1966 eng- zvočni posnetek
- Die Walküre - Richard Wagner, 1967 zvočni CD
- Der Streit um Nietzsche "Geb- Rohde, Erwin ; - 1969 ger. monograf. publ.
- The flying Dutchman by Richar- Weixelbaumer, - 1969 eng- razne lit.vrste
- Mein Leben - Richard Wagner, 1969 ger. monograf. publ.
- Siegfried ; Der Ring des Nibe- Richard Wagner, 1969 ger. zvočni CD
- Manfred, Overture, op. 115. E- Schumann, Robe- 1970 rus- gramofonska p.
- Parsifal : the good friday mu- Richard Wagner, 1970 gramofonska p.
- Richard Wagner : in Selbstzeu- Mayer, Hans 1970 ger. monograf. publ.
- Die Walküre : erster Tag aus d- Richard Wagner, 1970 ger. libreto
- Die Musikdramen Richard Wagner, 1971 ger. pregledna mon.
- Environment and man Richard Wagner, 1971 eng- monograf. publ.
- Greatest hits - Richard Wagner, 1971 eng- gramofonska p.
- Parsifal - Richard Wagner, 1971 ger. zvočni CD
- The world of your hundred bes- 1971 eng- zvočna kaseta
- Götterdämmerung : dritter Tag- Richard Wagner, 1972 ger. libreto
- The letters of Richard Wagner- Richard Wagner, 1972 eng- pisma
- Régi keleti szönyegek : kiall- 1972 hun- katalog
- Das Rheingold : Vorabend zu d- Richard Wagner, 1972 ger. libreto
- Richard Wagner's letters to h- Richard Wagner, 1972 eng- pisma
- Siegfried : zweiter Tag aus d- Richard Wagner, 1972 ger. libreto
- Siegfried-Idyll ; Fünf gedich- Richard Wagner, 1972 cze- gramofonska p.
- Correspondence of Wagner and - Richard Wagner, 1973 eng- pisma
- Fanfare and ceremonial : marc- Richard Wagner, 1973 eng- notno gradivo
- Operas Waldo de Los Rios - 1973 spa- gramofonska p.
- The public economy - Richard Wagner, 1973 eng- statist.pregled
- Das Rheingold ; Die Walküre Richard Wagner, 1973 eng- monograf. publ.
- Siegfried ; Götterdämmerung Richard Wagner, 1973 eng- monograf. publ.
- Tristan und Isolde Richard Wagner, 1973 eng- notno gradivo
- Wagner writes from Paris - Richard Wagner, 1973 eng- monograf. publ.
- Lohengrin : Vorspiel zur Oper- Richard Wagner, 1974 ger. notno gradivo
- Rienzi, der Letzte der Tribun- Richard Wagner, 1974- ger. notno gradivo
- Spevacký portret Ondreja Mala- O.Malachovský, - 1975 cze- gramofonska p.
- Das grosse Plácido-Domingo-al- Plácido Domingo, - 1976 ger. gramofonska p.
- Schriften eines revolutionäre- Richard Wagner, 1976 ger. pisma
- Die Invasion der Uhren : Gedi- Richard Wagner, 1977 ger. monograf. publ.
- Die Großen der Wiener Musik Richard Rickett, - 1977 ger. monograf. publ.
- Theo Adam singt Wagner Theo Adam, 1978 zvočna kaseta
- Wagner 1979 fre- monograf. publ.
- Wesendonk-Lieder for soprano - Richard Wagner, 1979 ger. notno gradivo
- Der Ring der Nibelungen: a s- Richard Wagner, 1980- video DVD
- Tannhäuser und der Sängerkrie- Richard Wagner, 1980- ger. notno gradivo
- Vanda Gerlovič - sopran Vanda Gerlovič, 1980 gramofonska p.
- Der fliegende Holländer Richard Wagner, - 1981 ger. monograf. publ.
- Die Meistersinger von Nürnberg Richard Wagner, 1981 ger. monograf. publ.
- Tannhäuser Richard Wagner, 1981 ger. monograf. publ.
- Ausgewählte Schriften Richard Wagner, 1982 ger. monograf. publ.
- Der fliegende Holländer, Fli- Richard Wagner, 1982 ger. monograf. publ.
- Der fliegende Holländer = The- Richard Wagner, 1982 eng- monograf. publ.
- Der fliegende Holländer: rom- Richard Wagner, 1982- ger. notno gradivo
- Lohengrin : Romantische Oper - Richard Wagner, - 1982 ger. monograf. publ.
- Tristan und Isolde Richard Wagner, 1982 zvočni CD
- "Das Rheingold" : Programmhef- Richard Wagner, 1983 ger. monograf. publ.
- Dichtungen und Schriften Richard Wagner, 1983 ger. zbrano delo
- "Die Meistersinger von Nürnbe- Richard Wagner, 1983 ger. monograf. publ.
- "Die Walküre" : Programmheft - Richard Wagner, 1983 ger. monograf. publ.
- Éva Marton : The 1971-77 reco- Marton, Éva 1983- mul- zvočni CD
- "Götterdämmerung" : Programm- Richard Wagner, 1983 ger. monograf. publ.
- Le Vaisseau fantome: Der Fliegende Holländer - Richard Wagner, 1983 mul- monograf. publ.
- Die Meistersinger von Nürnberg Richard Wagner, 1983 cze- gramofonska p.
- Music from The Ring - Richard Wagner, 1983 ger. zvočni CD
- Die Musikdramen - Richard Wagner, 1983 ger. libreto
- A Nürnbergi mesterdalnok ; Ta- Richard Wagner, 1983 zvočna kaseta
- Opera si drama - Richard Wagner, 1983 rum- monograf. publ.
- "Parsifal" : Programmheft VII Richard Wagner, 1983 ger. monograf. publ.
- "Siegfried" : Programmheft IV Richard Wagner, 1983 ger. monograf. publ.
- "Tristan und Isolde" : Progra- Richard Wagner, 1983 ger. monograf. publ.
- Wagner and the romantic disas- Burnett James, 1983 eng- roman
- Great melodies from the operas 1984 eng- zvočni CD
- Hochzeitsträume - 1984- zvočni CD
- Orchestermusik - Richard Wagner, 1984 und- zvočni CD
- Richard Wagner 1883-1983 : di- Richard Wagner, 1984 ger. zbornik
- Tannhäuser ; Der Meistersinge- Richard Wagner, 1984 ger. zvočni CD
- Ukleti Holandez = Der fliegen- Richard Wagner, 1984 scr- gramofonska p.
- Die Walküre ; Siegfried ; Göt- Richard Wagner, 1984- mul- zvočni CD
- Opernchöre = Opera choruses =- 1985- ger. zvočni CD
- Tannhäuser - Richard Wagner, 1985- ger. zvočni CD
- The Rhinegold = Das Rheingold Richard Wagner, 1985 mul- monograf. publ.
- Bayreuther Festspiele : Höhep- Richard Wagner, 1986- zvočni CD
- Die Meistersinger von Nürnber- Richard Wagner, 1986 ger. zvočni CD
- Parsifal - Richard Wagner, 1986- ger. zvočni CD
- Parsifal - Richard Wagner, 1986- ger. zvočni CD
- Parsifal - Richard Wagner, 1986 eng- monograf. publ.
- Siegfried-Idyll = Ouvertüren Richard Wagner, 1986 zvočni CD
- Berühmte Ouvertüren = Famous - 1987 ger. zvočni CD
- Lohengrin - Richard Wagner, 1987 ger. zvočni CD
- Opera weekend : famous arias 1987 eng- zvočna kaseta
- Richard Wagner : 1813-1883 : - Karl Kröplin, - 1987 ger. monograf. publ.
- Richard Wagner : Tristan und - 1987 ger. monograf. publ.
- The ride of the Valkyries : W- Richard Wagner, 1987 eng- zvočna kaseta
- The unknown Callas : [1975 - Maria Callas, - 1987 ita. zvočni CD
- Ausreiseantrag : eine Erzählu- Richard Wagner, 1988 ger. kratka proza
- Bacchanale from Tannhäuser. S- Richard Wagner, 1988 zvočni CD
- Ein deutscher Musiker in Paris - Richard Wagner, 1988 ger. monograf. publ.
- Famous opera choruses - 1988 zvočna kaseta
- Hochzeitsmarsch = Wedding mar- 1988 ger. zvočni CD
- Nedjeljna promenada. 6 = Sund- 1988 scr- zvočna kaseta
- Radanje moderne porodice : so- Laslett, Peter- 1988 scc- monograf. publ.
- Sämtliche Briefe Richard Wagner, - 1988 ger. monograf. publ.
- Symphonic spectacular 1988 eng- zvočni CD
- Tannhäuser : ouvertüre Richard Wagner, 1988 ger. zvočni posnetek
- Tannhäuser ; Siegfried - Idyl- Richard Wagner, 1988 eng- zvočni CD
- Tristan und Isolde : Handlung- Richard Wagner, 1988 ger. monograf. publ.
- Die Walküre Richard Wagner, 1988 ger. zvočni CD
- Wesendonk-Lieder : Fünf Gedic- Richard Wagner, 1988 zvočni CD
- Feuerwerk der Romantik = Late- 1989 zvočni CD
- The Flying Dutchman Overture - Richard Wagner, 1989 eng- zvočni CD

- The Mastersingers of Nuremberg - Richard Wagner, 1989 zvočni CD
- The new complete book of wedding - Schubert, Franz - 1989 notno gradivo
- Operatic scenes and lieder ; - Richard Wagner, 1989 ger. zvočni posnetek
- Das Rheingold Richard Wagner, 1989 ger. zvočni CD
- Das Rheingold Richard Wagner, 1989 ger. zvočni CD
- The top 10 of your 100 best 1989 zvočni CD
- Volume. 1 Plácido Domingo, - 1989 ita. zvočni CD
- Wagner on conducting ; Über d - Richard Wagner, 1989- eng- monograf. publ.
- Berühmte Opernchöre = Famous - 1990 zvočni CD
- Der fliegende Holländer : Ove- Richard Wagner, 1990 ger. zvočni CD
- Der fliegende Holländer, [WWW- Richard Wagner, 1990 ger. notno gradivo
- Der fliegende Holländer, [WWW- Richard Wagner, 1990 notno gradivo
- Fünf Lieder nach Gedichten von - Richard Wagner, 1990 ger. zvočni posnetek
- Götterdämmerung, [WWW 86D] ; - Richard Wagner, 1990 ger. notno gradivo
- Götterdämmerung, [WWW 86D], F- Richard Wagner, 1990 notno gradivo
- I più bell'i cori da opere, - 1990 zvočni CD
- Internationale Opernchöre = I- 1990 zvočni CD
- Iphigenie in Aulis : Overture- Christopher Gluck, - 1990 notno gradivo
- Lohengrin ; Tannhäuser ; Sieg- Richard Wagner, 1990 zvočni CD
- Lohengrin, [WWW 75] Richard Wagner, 1990 ger. notno gradivo
- Lohengrin, [WWW 75], Preludes- Richard Wagner, 1990 notno gradivo
- Die Meistersinger von Nürnberg- Richard Wagner, 1990- video DVD
- Die Meistersinger von Nürnberg- Richard Wagner, 1990 ger. notno gradivo
- Die Meistersinger von Nürnberg- Richard Wagner, 1990 notno gradivo
- Opernchöre : cori celebri da- 1990 zvočni CD
- Opernarien Vol. 3 = Opera ari- 1990 ita. zvočni CD
- Ouverture zu "Das Liebesverbot"- Richard Wagner, 1990 ger. zvočni posnetek
- Ouverture zu "Das Liebesverbot"- Richard Wagner, 1990 ger. zvočna kaseta
- Parsifal, [WWW 111] Richard Wagner, 1990 ger. notno gradivo
- Parsifal, [WWW 111], Good Fri- Richard Wagner, 1990 notno gradivo
- Parsifal, [WWW 111], Prelude - Richard Wagner, 1990 notno gradivo
- Das Rheingold, [WWW 86A] ; De- Richard Wagner, 1990 ger. notno gradivo
- Richard Wagner: Mittler zwisch- 1990 ger. zbornik
- Die schönsten Opernchöre. Vol- 1990 zvočni CD
- Siegfried, [WWW 86C] ; - Richard Wagner, 1990 ger. notno gradivo
- Siegfried, [WWW 86C], Waldweb- Richard Wagner, 1990 notno gradivo
- Siegfrieds Rheinfahrt aus - Richard Wagner, 1990 ger. zvočni posnetek
- Tannhäuser, [WWW 70], Bacchan- Richard Wagner, 1990 notno gradivo
- Tannhäuser, [WWW 70], Introdu- Richard Wagner, 1990 notno gradivo
- Trauermarsch und Orchesterfün- Richard Wagner, 1990 ger. zvočni posnetek
- Tristan und Isolde : Handlung- Richard Wagner, 1990- ger. notno gradivo
- Tristan und Isolde, [WWW 90] Richard Wagner, 1990 ger. notno gradivo
- Tristan und Isolde, [WWW 90], - Richard Wagner, 1990 ger. notno gradivo
- Vorspiel und Venusberg-Baccha- Richard Wagner, 1990 ger. zvočni posnetek
- Die Walküre, [WWW 86B] ; Der - Richard Wagner, 1990 notno gradivo
- Die Walküre, [WWW 86B], Der R- Richard Wagner, 1990 notno gradivo
- Die Walküre, [WWW 86B], Wotan- Richard Wagner, 1990 notno gradivo
- Chöre Richard Wagner, 1991- ger. zvočni CD
- Die Meistersinger von Nürnberg- Richard Wagner, 1991- zvočni CD
- Družbena struktura i vreme : Halpern, Joel - 1991 scc- članek/sestavek
- Götterdämmerung = Twilight of- Richard Wagner, 1991 videokaseta
- Das Rheingold = The Rhinegold- Richard Wagner, 1991 videokaseta
- Richard Wagner : [les œuvres - Richard Wagner, 1991 zvočni CD
- Siegfried - Richard Wagner, 1991 ger. zvočni CD
- Siegfried - Richard Wagner, 1991 videokaseta
- Die Walküre = The Valkyrie - Richard Wagner, 1991 videokaseta
- The best of Wagner Richard Wagner, 1992 eng- zvočni CD
- Children and change in Orešac- Richard Wagner- 1992 eng- monograf. publ.
- Classical masterpieces - 1992 eng- zvočni CD
- Classic dreams. Vol. 2 - 1992 zvočni CD
- Classical masterpieces - 1992 zvočni CD
- Dirigent Samo Hubad ob 75 let- Hubad, Samo 1992 slv. zvočni CD
- Der fliegende Holländer = The- Richard Wagner, 1992 notno gradivo
- Der fliegende Holländer : [ro- Richard Wagner, 1992- ger. zvočni CD
- Für Elise : classical syntheses- 1992 zvočni CD
- Götterdämmerung ; Der Ring de- Richard Wagner, 1992- ger. zvočni CD
- Götterdämmerung - Richard Wagner, 1992 ger. zvočni CD
- Götterdämmerung : Act 1 Richard Wagner, 1992 ger. notno gradivo
- Götterdämmerung : Act 2-3 Richard Wagner, 1992 ger. notno gradivo
- Höhepunkte aus "Tristan & Isolde"- Richard Wagner, 1992- zvočni CD
- Homogenisierung und Selbststimm- Richard Wagner, 1992 ger. članek/sestavek
- Leben mit Wagner : der Komponist- Kaiser, Joachim 1992 ger. monograf. publ.
- Lohengrin Richard Wagner, 1992 notno gradivo
- Lohengrin : introduction and - Richard Wagner, 1992 eng- zvočni posnetek
- Lohengrin : [romantische Oper- Richard Wagner, 1992 ger. zvočni CD
- Die Meistersinger von Nürnberg Richard Wagner, 1992- ger. zvočni CD
- Die Meistersinger von Nürnberg Richard Wagner, 1992 ger. notno gradivo
- Parsifal Richard Wagner, 1992- ger. zvočni CD
- Parsifal Richard Wagner, 1992 notno gradivo
- Das Rheingold Richard Wagner, 1992 notno gradivo
- Das Rheingold : [Vorabend des- Richard Wagner, 1992- ger. zvočni CD
- Der Ring der Nibelungen : Wag- Richard Wagner, 1992 ger. zvočni CD
- Der Ring der Nibelungen ; [Da- Richard Wagner, 1992- ger. zvočni CD
- Die schönsten Opernchöre = The- 1992 zvočni CD
- Siegfried Richard Wagner, 1992 notno gradivo
- Siegfried : [zweiter tag des- Richard Wagner, 1992- ger. zvočni CD
- Tannhäuser : entry of the guests- Richard Wagner, 1992 eng- zvočni posnetek
- Tannhäuser : [große romantische- Richard Wagner, 1992- ger. zvočni CD
- Tannhäuser : Overture und Ve- Richard Wagner, 1992 ger. zvočni CD
- Tannhäuser und der Sängerkrieg- Richard Wagner, 1992 ger. notno gradivo
- The psychology of reading : a- Crowder, Robert- 1992 eng- monograf. publ.
- Tristan und Isolde Richard Wagner, 1992- ger. zvočni CD
- Tristan und Isolde : [Handlung- Richard Wagner, 1992- ger. zvočni CD
- Wagner Richard Wagner, 1992 eng- zvočni CD
- Die Walküre Richard Wagner, 1992 notno gradivo
- Die Walküre : [erster Tag des- Richard Wagner, 1992- ger. zvočni CD
- Beliebte ouvertüren 1, 2 = Po- Süddeutsche Ph- 1993- zvočni CD
- Best of classics 1993 zvočni CD
- [Famosi cori e arie da opere - 1993- ita. zvočni CD
- Film classics 2 ; Music lover- 1993 zvočni CD
- Film classics 3 ; Clockwork, - 1993 zvočni CD
- The German album Schumann, Richard- 1993 zvočni CD
- Die Meistersinger ; Lohengrin- Richard Wagner, 1993 zvočni CD
- Opera 2 = [Oper 2] ; Oper 2 1993 zvočni CD
- Overtures & Preludes ; Orchestre- Richard Wagner, 1993- zvočni CD
- Rhenish Overture : Partitur i- Richard Wagner, 1993 ger. notno gradivo
- Romantic opera 1 : 12 highlights- 1993 zvočni CD
- Die schönsten Opernchöre Vol.- Richard Wagner, 1993- zvočni CD
- Specials of opera : 14 highlights- 1993 zvočni CD
- Symphony No. 1 in C major. Si- Weber, Carl Maria- 1993- zvočni CD
- Tannhäuser, Overture ; Götter- Richard Wagner, 1993- zvočni CD
- Transcriptions pour piano à quatre- Debussy, Claude- 1993 fre- zvočni CD
- Transcriptions: Wagner, Mozart- Liszt, Franz 1993 eng- zvočni CD
- Tristan und Isolde : [music d- Richard Wagner, 1993- ger. zvočni CD

- Wagner's Ring of the Nibelung- Richard Wagner, 1993 eng- libreto
- Bekannte Ouvertüren Richard Wagner, 1994 zvočni CD
- [The best loved opera melodie- Richard Wagner, 1994 ger. zvočni CD
- Edition Wiener Staatsoper Liv- 1994 ger. zvočni CD
- Edition Wiener Staatsoper Liv- 1994 ger. zvočni CD
- Die Meistersinger von Nürnberg Richard Wagner, 1994 ger. zvočni CD
- Die Meistersinger von Nürnberg- Richard Wagner, 1994 ger. zvočni CD
- Mind in context : interaction- 1994 eng- monograf. publ.
- Orchestral music Richard Wagner, 1994- eng- zvočni CD
- Poročna koračnica iz Lohengrin- Richard Wagner, 1994 notno gradivo
- Prelude from Parsifal Richard Wagner, 1994 eng- notno gradivo
- Richard Wagner: Die Meistersi- John Warrack, - 1994 eng- monograf. publ.
- Skupaj na pot : poročna glasba Tomanič, Angela 1994 zvočni CD
- Tannhäuser, Uvertura in Bacch- Richard Wagner, 1994 zvočni CD
- Vier letzte Lieder. Wesendonc- Richard Strauss, - 1994- ger. zvočni posnetek
- Wagner for orchestra Richard Wagner, 1994 zvočni CD
- Edition Wiener Staatsoper Liv- 1995 ger. zvočni CD
- Edition Wiener Staatsoper Liv- 1995 ger. zvočni CD
- Edition Wiener Staatsoper Liv- 1995 ger. zvočni CD
- Maria Callas : essential oper- Callas, Maria 1995 zvočni CD
- Die Meistersinger von Nürnberg- Richard Wagner, 1995 video DVD
- Richard Wagner : drama zrozen- Kučera, Jan P. 1995 cze- monograf. publ.
- Rienzi : Grosse Tragische Ope- Richard Wagner, 1995- ger. zvočni CD
- Symphony no. 5 in B flat major- Anton Bruckner, - 1995- zox- zvočni posnetek
- Tannhäuser : opera in tree acts 1995 ger. video DVD
- Tristan und Isolde Richard Wagner, 1995- ger. zvočni CD
- Tristan und Isolde : Opernque- Richard Wagner, 1995- ita. zvočni CD
- Wagner for beginners Michael White, - 1995 eng- monograf. publ.
- The best Opera Album in the W- 1996 zvočni CD
- Broadway classics 1996 zvočni CD
- The case for Mars : the plan - Robert Zubrin, - 1996 eng- pregledna mon.
- Lohengrin : romantische Oper - Richard Wagner, 1996- ger. notno gradivo
- Opera arias Bryn Terfel, 1996 ita. zvočni CD
- Orchestral masterpieces : Die- Richard Wagner, 1996- eng- zvočna kaseta
- Orgelske skladbe za poroke. Z- 1996 notno gradivo
- Richard Wagners unvollendete - 1996 ger. monograf. publ.
- Tannhäuser und der Sängerkrie- Richard Wagner, 1996- ger. libreto
- Wagner Row. Cotterill, - 1996 eng- monograf. publ.
- Wagner Richard Wagner, 1996 ger. zvočni CD
- JavaScript unleashed Richard Wagner, 1997 eng- priročnik
- Orchestral music [from Die Me- Richard Wagner, 1997- ger. zvočni CD
- Overtures & Orchestral music Richard Wagner, 1997- eng- zvočni CD
- Procession to the cathedral :- Richard Wagner, 1997 eng- notno gradivo
- Tristan und Isolde Richard Wagner, 1997- ger. zvočni CD
- Wagner excerpts : Tristan und- Richard Wagner, 1997- eng- zvočni CD
- 450 Jahre Sächsische Staatska- 1998 ger. video DVD
- 70 years of musical excellenc- 1998 ger. zvočni CD
- Psicologia della lettura ; Th- Robert Crowder, - 1998 ita. monograf. publ.
- Resurrection. Part I : 1600-2- 1998 zvočni CD
- Der Ring der Nibelungen Richard Wagner, 1998 ger. zvočni CD
- Der Ring der Nibelungen : gre- Richard Wagner, 1998- ger. zvočni CD
- Violin concerto in E minor, o- Mendelssohn-Bartholdy- 1998- eng- zvočni CD
- Wagner on stage Richard Wagner, 1998 eng- notno gradivo
- 40 famous marches 1999 eng- zvočni CD
- Bearbeitungen ; Opernbearbeit- Richard Wagner, 1999 ger. notno gradivo
- Classic CD awards 1999 : high- 1999 fre- zvočni CD
- Classic Chopin ; The next - 1999 eng- zvočni CD
- Classical anthems - 1999 zvočni CD
- Famous overtures - 1999- zvočni CD
- Great tenors of the century - 1999 ita. zvočni CD
- The greatest singers of the 2- 1999 fre- zvočni CD
- Juliette, Marguerite, Violet- Monseguer Vaill. - 1999 fre- zvočni CD
- Lohengrin - Richard Wagner, 1999 ger. zvočni CD
- Night at the opera - 1999 ita. zvočni CD
- Opera favourites - 1999 ger. zvočni CD
- Readings in cognitive psychol- Robert Sternberg, - 1999 eng- zbornik
- Das Rheingold ; Ring des Nibe- Richard Wagner, 1999- ger. zvočni CD
- Richard Wagner im Schweizer E.- 1999 ger. zvočni CD
- Rienzi - Richard Wagner, 1999 ger. zvočni CD
- The Romantic approach: 1999 zvočni CD
- Sacred arias - Bocelli, Andrea 1999 ita. zvočni CD
- Siegfrieds Tod Richard Wagner, 1999 ger. zvočni posnetek
- Symphony no. 6 in A. Wesendon- Anton Bruckner, - 1999- eng- zvočni CD
- Tannhäuser und der Sängerkrie- Richard Wagner, 1999- ger. notno gradivo
- Tristan und Isolde 1999 ger. video DVD
- Be my love Placido Domingo, - 1997 zvočni CD
- Das grosse Ouvertüren Festiva- 1997 ger. zvočni CD
- Marsch Festival Peter I. Čajkovskij, - 1997 zvočni CD
- Ouvertüren festival - 1997 zvočni CD
- Richard Wagner : Ouvertüren u- Richard Wagner, 1997 zvočni CD
- Der Ring der Nibelungen : [od- Richard Wagner, 1997- ger. zvočni CD
- Die schönsten Opernchöre - 1997 mul- zvočni CD
- Tannhäuser - Richard Wagner, 1997- ger. zvočni CD
- An die Liebe - 1977 ger. gramofonska p.
- Beethoven - Richard Wagner, 1977 ger. monograf. publ.
- Berühmte deutsche Arien - Nicolai Gedda, 1977 ger. gramofonska p.
- Bolshoi Theatre Chorus - 1977 rus- gramofonska p.
- Chöre aus deutschen Opern - 1977 ger. gramofonska p.
- Der fliegende Holländer Richard Wagner, 1977 ger. monograf. publ.
- Der Ring der Nibelungen Richard Wagner, 1977 ger. monograf. publ.
- Der Ring der Nibelungen : ein- Richard Wagner, 1977 ger. monograf. publ.
- Die Meistersinger von Nürnberg Richard Wagner, 1977 ger. monograf. publ.
- Die Meistersinger von Nürnberg- Richard Wagner, 1977 ger. notno gradivo
- Dietrich Fischer-Dieskau 1977 ger. gramofonska p.
- Famous operatic choruses 1977 cze- gramofonska p.
- Famous Operatic Choruses 1977 cze- gramofonska p.
- Famous operatic overtures I. 1977 cze- gramofonska p.
- Famous Operatic Overtures II 1977 cze- gramofonska p.
- Famous operatic overtures III. 1977 cze- gramofonska p.
- Der fliegende Holländer : rom- Richard Wagner, 1977 ger. monograf. publ.
- Fünf Gedichte für eine Frauen- Richard Wagner, 1977 ger. monograf. publ.
- Für Elise : Popular piano pie- Louis Kentner, 1977 hun- gramofonska p.
- Galakonzert in HiFi-stereo 1 Leonhard Bernstein, - 1977 ger. gramofonska p.
- Galakonzert in HiFi-Stereo 3 Eugene Ormandy, 1977 ger. gramofonska p.
- Herbert von Karajan dirigiert- Herbert v. Karajan, - 1977 ger. gramofonska p.
- Iphigenia in Aulis : große Op- L. Du Ruliet, - 1977 ger. monograf. publ.
- Konzerte für Millionen 2 : od- 1977 ger. gramofonska p.
- Konzerte für Millionen 6 1977 ger. gramofonska p.
- Ksenija Vidali - sopran ; - Ksenija Vidali, - 1977 slv. gramofonska p.
- Leonora No. 3. Overture, op. - Ludwig Beethoven, - 1977 eng- gramofonska p.
- Lohengrin - Richard Wagner, 1977 fre- monograf. publ.
- Lohengrin : romantische Oper - Richard Wagner, 1977 ger. drama
- Die Meistersinger von Nürnberg - Richard Wagner, 1977 ger. gramofonska p.
- Die Meistersinger von Nürnberg - Richard Wagner, 1977 ger. razne lit.vrste

- Die Meistersinger von Nürnberg - Richard Wagner, 19?? ger. notno gradivo
- Operatic arias - 19?? cze- gramofonska p.
- Operatic Overtures - Richard Wagner, 19?? eng- gramofonska p.
- Operatic recital 19?? eng- gramofonska p.
- Opernarien - Richard Wagner, 19?? ger. gramofonska p.
- Operni zborovi - Orkestar RCA V- 19?? scr- gramofonska p.
- Die Ouverture - 19?? ger. gramofonska p.
- Ouverture zur romantischen Op- Richard Wagner, 19?? ger. notno gradivo
- Overture to the Opera - Richard Wagner, 19?? pol- gramofonska p.
- Parsifal : Charfreitagszauber Richard Wagner, 19?? ger. notno gradivo
- Parsifal : ein Bühnenweihfest- Richard Wagner, 19?? ger. drama
- Parsifal : Ein Bühnenweihfest- Richard Wagner, 19?? ger. monograf. publ.
- Richard Wagner : der Ring des- Max Chop, 19?? ger. monograf. publ.
- Richard Wagners Fliegender Ho- Max Chop, 19?? ger. monograf. publ.
- Richard Wagners Tristan und I- Max Chop, 19?? ger. monograf. publ.
- Samo Smerkolj, bariton ; Vilim- Samo Smerkolj, - 19?? gramofonska p.
- Siegfried-Idyll Richard Wagner, 19?? ger. gramofonska p.
- Tannhäuser : klavierauszug zu- Richard Wagner, 19?? ger. monograf. publ.
- Tannhäuser und der Sängerkrie- Richard Wagner, 19?? ger. monograf. publ.
- Tannhäuser und der Sängerkrie- Richard Wagner, 19?? ger. razne lit.vrste
- Tristan i Izolda - ljubavni d- Richard Wagner, 19?? scr- gramofonska p.
- Tristan und Isolde Richard Wagner, 19?? ger. monograf. publ.
- Vanda Gerlovič, sopran Gerlovič, Vanda 19?? gramofonska p.
- Wieland der Schmied : als Dra- Richard Wagner, 19?? ger. monograf. publ.
- Yevgeni Mravinsky Mravinsky, Yev- 19?? rus- gramofonska p.
- Zbor Bečke Staatsopere - Zbor Bečke opere- 19?? scr- gramofonska p.
- Alle Opern-Texte : ein Richar- Richard Wagner, 2000 ger. monograf. publ.
- The flying Dutchman, Overture Richard Wagner, 2000 eng- notno gradivo
- Gemini : Music For Your Star - 2000 eng- zvočni CD
- JavaScript unleashed : [from - R. Allen Wyke, - 2000 eng- priročnik
- JavaScript unleashed : versio- 2000 eng- elektronski vir
- Lohengrin ; Live from the Met- Richard Wagner, 2000- ger. video DVD
- Lohengrin Richard Wagner, 2000- ger. zvočni CD
- Die Meistersinger von Nürnberg Richard Wagner, 2000 ger. zvočni CD
- Mélodies sur des poèmes - 2000- fre- zvočni CD
- Millennial music - 2000 eng- zvočni CD
- The ride of the Valkyries : - Richard Wagner, 2000 eng- notno gradivo
- Tannhäuser Richard Wagner, 2000- ger. video DVD
- Wagner and philosophy Magee, Bryan 2000 eng- monograf. publ.
- Wagner's Ring of the Nibelung- Richard Wagner, 2000 eng- libreto
- Zbirka najlepše klasične glasbe- 2000 zvočni CD
- 101 classical greats. Vol. 4,- 2001 eng- zvočni CD
- Eleventh Van Cliburn Internat- Of ga Kern, 2001 eng- zvočni CD
- Miss Bukarest : Roman Richard Wagner, 2001 ger. razne lit.vrste
- Naj vas moje pisanje napolni - M. Reichenberg, - 2001 slv. članek/sestavek
- Tristan und Isolde - Richard Wagner, 2001- eng- zvočni CD
- Die Chöre in den frühen Opern- Anna Kaira, 2002 ger. disertacija
- Die Meistersinger von Nürnberg Richard Wagner, 2002- eng- zvočni CD
- Der fliegende Holländer Richard Wagner, 2002- eng- zvočni CD
- Orgelske skladbe za poroke. - Léon Boëllman, 2002 notno gradivo
- Parsifal; Parsifal - Richard Wagner, 2002- ger. zvočni CD
- Parsifal Richard Wagner, 2002- eng- zvočni CD
- Das Rheingold Richard Wagner, 2002- ger. video DVD
- Der Ring der Nibelungen - Richard Wagner, 2002- ger. video DVD
- Der Ring der Nibelungen : ein- Richard Wagner, 2002- ger. notno gradivo
- Siegfried Richard Wagner, 2002- ger. video DVD
- Tannhäuser : [Paris version] Richard Wagner, 2002- ger. zvočni CD
- Tristan in Izolda, Predigra i- Richard Wagner, 2002- slv. zvočni CD
- Tristan und Isolde Richard Wagner, 2002- ger. zvočni CD
- Vincent van Gogh : music of h- 2002 ger. zvočni CD
- Die Walküre = [The valkyrie =- Richard Wagner, 2002- ger. video DVD
- The great dictator 2003- eng- video DVD
- Maria Callas Callas, Maria 2003 ita. zvočni CD
- Orchestral music : Tannhäuser- Richard Wagner, 2003 ger. zvočni CD
- Preludes, overtures, Liebestod Richard Wagner, 2003 ger. zvočni CD
- Richard Wagner und seine Zeit 2003 ger. zbornik
- Ritorna vincitori! : the legen- Birgit Nilsson, 2003 mul- zvočni CD
- The Very best of Plácido Domi- Domingo, Pláci- 2003 mul- zvočni CD
- Bilten 1854-0635 2004-9999 serijska publ.
- Carlos Kleiber : a tribute to- Kleiber, Carlo- 2004 ger. zvočni posnetek
- Habseligkeiten : Roman Richard Wagner, 2004 ger. roman
- Handbook of public finance 2004 eng- monograf. publ.
- Symphonie C-Dur Richard Wagner, 2004- notno gradivo
- Tristan und Isolde : Handlung- Richard Wagner, 2004- ger. video DVD
- Wedding classics : piano solo 2004 eng- notno gradivo
- Götterdämmerung = Twilight of- Richard Wagner, 2005- ger. video DVD
- Handbook of Public Finance 2005 eng- elektronski vir
- The making of the Ring : a do- Richard Wagner, 2005 eng- videoposnetek
- Opern für Entdecker : heraus- Richard Wagner, 2005 ger. zvočni CD
- Overtures & Orchestral music Richard Wagner, 2005- eng- zvočni CD
- Das Rheingold = The Rhinegold- Richard Wagner, 2005- ger. video DVD
- Richard Wagners Der Ring des B- Meier, Mischa 2005 ger. monograf. publ.
- Der Ring der Nibelungen = The- Richard Wagner, 2005- eng- video DVD
- Der ring des Nibelungen, Das - Richard Wagner, 2005- ger. videoposnetek
- Der Ring des Nibelungen ; Ri- Richard Wagner, 2005- ger. vizualno g.
- Siegfried : Zweiter Tag des B- Richard Wagner, 2005- ger. video DVD
- Die Walküre = The Walkyrie = - Richard Wagner, 2005- ger. video DVD
- Yahoo! SiteBuilder for dummies Richard Wagner, 2005 eng- elektronski vir
- Charlotte Margiono sings Rich- Richard Wagner, 2006 ger. zvočni CD
- The great dictator - 2006- eng- video DVD
- Die Meistersinger von Nürnberg - Richard Wagner, 2006 ger. video DVD
- Das Rheingold - Richard Wagner, 2006- video DVD
- Das Rheingold - Richard Wagner, 2006 ger. zvočni CD
- Richard Wagner ; Preludiji in- Richard Wagner, 2006 slv. zvočni CD
- Web design before & after mak- Richard Wagner, 2006 eng- monograf. publ.
- Der Ring der Nibelungen (extr- Richard Wagner, 2007- zvočni CD
- Opernbearbeitungen. 3, Fromen- Halévy, Fromen- 2007 ger. notno gradivo
- Parsifal : ein Bühnenweihfest- Richard Wagner, 2007- ger. libreto
- Building Facebook application- Richard Wagner, 2008 eng- monograf. publ.
- The great dictator 2008- eng- video DVD
- Wagner Richard Wagner, 2008 ger. zvočni CD
- Adobe AIR for dummies - Richard Wagner, 2009 eng- priročnik
- Dreamweaver CS4 all-in-one fo- Sue Jenkins, ; - 2009 eng- priročnik
- Prvi prevod libreta Tristana - Richard Wagner, 2009 slv. članek/sestavek
- Zusammenfassung des Lebens un- Konrad, Ulrich 2009 ger. monograf. publ.
- Tristano e Isotta = Tristan u- Richard Wagner, 9999 ita. razne lit.vrste
- Tristan und Isolde - Richard Wagner, b.l. ger. monograf. publ.
- Tristan und Isolde - Richard Wagner, b.l. ger. monograf. publ.

VLADIMIR GAJŠEK

WAGNERIANA

I. izdaja, 2010

založila in izdala

Intelyway webmedia

za založbo

Vladimir Gajšek

uredil

Vladimir Gajšek

jezikovni pregled

Vid Gajšek

opremil in tehnično uredil

Vid Gajšek

ilustrator

Vid Gajšek

© Intelyway webmedia, 2010, Ljubljana

@ vladimir.gajsek@intelyway.com @ vid.gajsek@intelyway.com

